

Міністерство освіти і науки України
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка
Кафедра зарубіжної літератури та полоністики

«До захисту допускаю»

Завідувач кафедри зарубіжної літератури та полоністики

доктор філологічних наук, професор

Галина САБАТ _____ « » _____ 2024 р.

Літературно-філософський феномен емігрантської есеїстики
Чеслава Мілоша

Спеціальність 014 Середня освіта (Мова і література (польська, англійська))

Магістерська робота

на здобуття кваліфікації – вчитель польської мови та зарубіжної літератури,
викладач закладу фахової передвищої, вищої освіти, викладач англійської мови

Автор роботи – **Мояк Соломія Володимирівна**

підпис

Науковий керівник – кандидат філологічних наук,
доцент **Меньок Віра Володимирівна**

підпис

Дрогобич, 2024

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка
Кафедра зарубіжної літератури та полоністики

Завідувач кафедри

Галина САБАТ _____

(підпис)

(дата)

ЗАВДАННЯ

для підготовки кваліфікаційної (бакалаврської, дипломної, магістерської) роботи

- 1. Тема: «Літературно-філософський феномен емігрантської есеїстики Чеслава Мілоша»**
- 2. Керівник Меньок Віра Володимирівна, кандидат філологічних наук, доцент**
- 3. Студентка Мояк Соломія Володимирівна**
- 4. Перелік питань, що підлягають висвітленню у кваліфікаційній роботі:**
 - проаналізувати три етапи творчості Чеслава Мілоша в еміграції;
 - дослідити історико-культурний та суспільно-політичний контексти польської літератури за часів еміграції Мілоша;
 - концептуалізувати контекст середовища паризької «Культури» та пов'язаної з ним літературної й суспільно-культурної діяльності Мілоша;
 - систематизувати прозовий доробок Чеслава Мілоша у період еміграції;
 - проінтерпретувати домінуючі концепції, ідеї, погляди та поетикальну своєрідність емігрантської есеїстики Мілоша на прикладах книг «Родина Європа», «Долина Ісси» та «Видива над затокою Сан-Франциско»;
 - з'ясувати літературно-філософський феномен емігрантської есеїстики Чеслава Мілоша;
 - здійснити концептуальний огляд української літературознавчої рецепції та українських перекладів прозових творів Чеслава Мілоша.

Список рекомендованої літератури:

1. Рябчук Микола. Присутність Мілоша. – «Березіль». – 2004. – № 11. – С. 9–12.
2. Радишевський Ростислав. Еміграційна творчість Ч. Мілоша // Радишевський Р. Полоністичні та порівняльні студії. – Київ, 2009. – С. 392–409.
3. Осадчук Богдан. Спомин про трьох славних поляків. – «Критика». – 2004. – № 11(85). – С. 30–34.
4. Підказаний Мілош / упорядкування: Андрій Бондар; редакція: Андрій Бондар, Богдана Матіяш. – Київ: Темпора, 2012.
5. Міхнік Адам. Чеслав Мілош та нова Європа. – «Громадянська освіта: Харківська правозахисна група». – 2011. – № 33 (електронний ресурс).
6. Jarzębski Jerzy. Być wieszczem // Poznawanie Miłosza 2. – Kraków, 2001.
7. Franaszek Andrzej. Miłosz. Biografia. – Kraków: Znak, 2011.

5. Етапи підготовки роботи

№	Назва етапу	Термін виконання	Термін звіту перед керівником, кафедрою
1.	Збір матеріалу та його опрацювання	до 12.03.2024	19.03.2024
2.	Написання плану роботи, формулювання основних дослідницьких концепцій та ідей	до 12.05.2024	19.05.2024
3.	Написання основної частини роботи	до 05.09.2024	12.09.2024
4.	Завершення написання роботи	до 19.10.2024	20.10.2024

Дата видачі завдання 15.09.2023

Термін подачі роботи керівникові 20.10.2024

З вимогами до виконання кваліфікаційної роботи і завданням ознайомлений (а)

Мояк Соломія Володимирівна _____

(підпис студентки)

Керівник Меньок Віра Володимирівна _____

Захист кваліфікаційної (бакалаврської, дипломної, магістерської) роботи

Літературно-філософський феномен емігрантської есеїстики

Чеслава Мілоша

Оцінка за стобальною шкалою: _____

Оцінка за національною чотирибальною шкалою: _____

Коротка мотивація захисту:

This image shows a blank sheet of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and extend across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

Дата

Голова ЕК _____
підпис

прізвище, ім'я

Секретар ЕК _____
підпис

прізвище, ім'я

Анотація

Магістерська робота Соломії Мояк «Літературно-філософський феномен емігрантської есеїстики Чеслава Мілоша» сконцентрована на істотній частині літературного доробку найвизначнішого польського поета й письменника минулого сторіччя, котрий через тиск радянського тоталітарного режиму покинув Польщу та понад 40 років провів в еміграції, де з'явилися його прозові твори, пронизані тугою за батьківщиною та глибоким осмисленням феномену Центрально-Східної Європи, а також викриттям агресії російського тоталітаризму проти демократичного світу вільних людей. Авторка роботи зосереджується на трьох періодах еміграції Мілоша та пов'язаних із ними історико-культурних контекстах, морально-етичних виборах та творчих здобутках письменника. У роботі детально розглянуто проблематику емігрантської есеїстики Мілоша та здійснено системний інтерпретативний опис трьох його знакових книг: «Родина Європа», «Долина Ісси» та «Видива над затокою Сан-Франциско». Методологічний фундамент магістерського дослідження сформований на основі концепцій провідних українських та польських інтелектуалів, серед яких Юрій Андрухович, Віталій Портников, Богдан Осадчук, Микола Рябчук, Оксана Забужко, Ростислав Радисhevський, Адам Міхнік, Єжи Яжембський, Александер Ф'ют, Анджей Франашек та інші. Окрему увагу присвячено широкій українській рецепції емігрантської есеїстики Чеслава Мілоша, доведено актуальну включеність ідей та поглядів польського письменника у сучасний український літературний дискурс.

Adnotacja

Praca magisterska Sołomiji Mojak „Fenomen literacko-filozoficzny emigracyjnej eseistyki Czesława Miłosza” skupia się na istotnej części dorobku literackiego najwybitniejszego polskiego poety i pisarza ubiegłego stulecia, który z powodu presji sowieckiego reżimu totalitarnego był zmuszony opuścić Polskę i ponad 40 lat spędził na emigracji, gdzie powstały jego książki prozy naznaczone tęsknotą za ojczyzną, obmyśleniem fenomenu Europy Środkowo-Wschodniej oraz zdemaskowaniem agresji rosyjskiego totalitaryzmu wobec demokratycznego świata wolnych ludzi. Autorka pracy przedstawia trzy okresy emigracji Miłosza oraz związane z nimi konteksty historyczno-kulturowe, wybory moralno-etyczne oraz twórcze osiągnięcia pisarza. W pracy dokonano szczegółowej analizy problematyki eseistyki emigracyjnej Miłosza oraz systemowego opisu interpretacyjnego trzech jego znaczących książek: „Rodzinna Europa”, „Dolina Issy” i „Widzenia nad Zatoką San Francisco”. Zaplecze metodologiczne pracy magisterskiej stanowią koncepcje czołowych intelektualistów ukraińskich i polskich, m.in. Jurija Andruhowycza, Witalija Portnikowa, Bohdana Osadczyka, Mykoły Riabczyka, Oksany Zabuzko, Rostysława Radyszewskiego, Adama Michnika, Jerzego Jarzębskiego, Aleksandra Fiuta, Andrzeja Franaszka i in. Szczególną uwagę zwrócono na szeroką ukraińską recepcję eseistyki emigracyjnej Czesława Miłosza oraz udowodniono aktualną integrację idei i poglądów polskiego pisarza we współczesny ukraiński dyskurs literacki.

З М І С Т

Вступ	5
--------------------	----------

РОЗДІЛ І. Періоди еміграції Чеслава Мілоша

1.1. Перша еміграція: життя в окупованій Польщі та за її межами.....	10
1.2. Друга еміграція: творчий злет і міжнародне визнання	15
1.3. Третя еміграція: повернення до Європи	21

РОЗДІЛ ІІ. Емігрантська есеїстика Чеслава Мілоша як різновид філософської прози

2.1. Проблематика есеїв Чеслава Мілоша	25
2.2. Феномен Центрально-Східної Європи у книзі есеїв «Родинна Європа».....	30
2.3. Філософські аспекти у книзі прози «Долина Ісси»	37
2.4. Внутрішній пейзаж у збірці есеїв «Видива над затокою Сан-Франциско»	43

РОЗДІЛ ІІІ. Українська рецепція емігрантської есеїстики Чеслава Мілоша

3.1. Українська літературознавча рецепція есеїстики Мілоша	45
3.2. Історія перекладів творів Мілоша українською мовою.....	50
3.3. Дискурс сприймання доробку Мілоша в Україні	54

Висновки	58
-----------------------	-----------

Список використаних джерел	64
---	-----------

В С Т У П

Актуальність теми дослідження зумовлена кількома ключовими факторами. По-перше, творчість Чеслава Мілоша, лауреата Нобелівської премії в галузі літератури, залишається значущою й впливовою в сучасному літературному дискурсі, в тому числі у контексті польської та світової літератури XXI століття. Есеїстика письменника, як частина його багатогранної літературної спадщини, вирізняється глибокими філософськими роздумами та критичним аналізом суспільно-політичних і культурних процесів. По-друге, дослідження емігрантської літератури, до якої належить Мілош, набуває особливої актуальності в умовах глобалізації та інтенсифікації міграційних процесів. Письменники-емігранти зазвичай володіють унікальним досвідом та перспективою, що дозволяє їм критично оцінювати як культуру країни свого походження, так і культуру простору еміграції. Чеслав Мілош, який більшу частину свого життя провів у вигнанні, у своїх есеях майстерно поєднує особисті переживання з універсальними філософськими питаннями, такими як ідентичність, свобода, мораль і відповідальність. По-третє, вивчення літературно-філософських аспектів емігрантської есеїстики письменника дозволяє краще зрозуміти не тільки його самого, а й ширші культурні та історичні контексти, в яких він жив і творив. Це, своєю чергою, сприяє глибшому розумінню еволюції європейської думки та літератури XX століття.

Урешті, актуальність нашого дослідження пов'язана з необхідністю переосмислення ролі літератури та філософії в сучасному світі, де питання еміграції, культурної ідентичності та взаєморозуміння між народами набувають все більшого значення. Аналіз емігрантської есеїстики Чеслава Мілоша дає можливість не тільки глибше зрозуміти його особисту літературну та філософську позицію, але й зробити свій внесок у ширший дискурс літературного осмислення складних суспільно-культурних явищ. Це робить роботу істотною як для літературознавців, так і для широкого кола читачів, зацікавлених у вивченні спадщини видатного письменника та філософа,

творчість якого мала неабиякий вплив на наступні покоління польських літераторів та знайшла свою розлогу рецепцію в українському літературознавчому та перекладацькому дискурсах.

Історія досліджуваної проблеми. Емігрантська творчість Чеслава Мілоша – як поетична, так і прозова – мала значний резонанс у тодішній європейській та американській літературній критиці, відтак багатогранно досліджувалася у польському літературознавстві та знайшла широкий відгук в українському літературному дискурсі, починаючи від 90-х років минулого століття й завершуючи сьогоденням.

Найбільший світовий резонанс емігрантська есеїстика Мілоша з її глибоким філософським змістом, культурологічними та геопоетичними проблемами, що стосуються передусім культурного феномену Центрально-Східної Європи, знайшла після отримання письменником у 1980 році Нобелівської премії в галузі літератури, що було виразом великої підтримки європейським світом боротьби польського руху «Солідарність» за визволення від російського тоталітарного режиму, а водночас слугувало визнанням багатогранного літературного генія автора «Поневоленого розуму». В Україні натомість літературний доробок Мілоша набув найширшого розголосу у 2011 році, оголошеному Роком Мілоша з нагоди його 100-ліття. Серед українських перекладачів поетичних та прозових творів письменника назвемо Дмитра Павличка, Богдана Струмінського, Юрія Іздрика, Наталку Сняданко, Остапа Сливинського, Андрія Бондаря, Наталку Білоцерківець, Наталію Сидяченко, Оксану Забужко, Станіслава Шевченка, Ярину Сенчишин, Андрія Павлишина, Ігоря Пізнюка, а також Сергія Жадана та Тараса Прохаська, які з нагоди Року Мілоша – з ініціативи Польського Інституту у Києві – здійснили спеціальну добірку перекладів його поезій.

Літературознавчо-методологічний фундамент нашого дослідження формують роздуми, концепції, інтерпретації провідних українських та польських інтелектуалів, серед яких Юрій Андрухович, Віталій Портников, Богдан Осадчук, Микола Рябчук, Оксана Забужко, Ростислав Радишевський, Сергій

Яковенко, Андрій Бондар, Наталія Сидяченко, Наталка Лисенко, Тадей Карабович, Богдана Матіяш, Адам Міхнік, Єжи Яжембський, Александер Ф'ют, Анджей Франашек, Станіслав Бараньчак та інші, на чиї праці спираємось у роботі й водночас вибудовуємо власну аналітично-інтерпретаційну стратегію й оптику бачення емігрантської есеїстики Мілоша як різновиду філософської прози та особливого способу втілення автобіографізму й саморефлексії.

Наукова новизна роботи полягає у комплексному підході до вивчення літературно-філософського феномену емігрантської есеїстики Чеслава Мілоша, покликаному розширити й поглибити обрії розуміння його літературного доробку у сучасному культурному та інтелектуальному просторі. Інноваційність нашого дослідження полягає у спробі цілісного аналізу та інтерпретативного опису ключових книг прози, що їх Мілош написав у межах трьох етапів еміграції. Магістерська робота пропонує новий погляд на емігрантську есеїстику Чеслава Мілоша, яка особливо актуально прочитується нині у нашому драматичному українському контексті, зокрема у зв'язку з домінантними темами й проблемами, що їх Мілош розглядає у своїй прозі та есеях: вигнанство, відчуженість, самотність, культурна пам'ять та ідентичність, філософія власного місця та родинної Європи, культурний ландшафт та внутрішній пейзаж людини, інший і чужий, вибір та відповідальність тощо. У цьому дискурсі передусім актуалізуємо викриттям Мілошем в його емігрантській есеїстиці агресії російського тоталітаризму проти демократичного світу вільних людей, що є для нас сьогодні особливо важливим – таким, що наново відкриває значення ідей та поглядів автора «Поневоленого розуму» для українського культурного фронту в боротьбі проти російського терору.

Мета роботи полягає у всебічному аналізі літературно-філософського феномену емігрантської есеїстики Чеслава Мілоша, зокрема у з'ясуванні та інтерпретаційному усвідомленні його внеску у світову літературу та філософію, а також у дослідженні того, як особистий досвід еміграції вплинув на його творчість та у чому полягає цінність емігрантського доробку письменника для сучасної української літературної рецепції.

Для успішного досягнення мети дослідження ставимо перед собою такі ключові **завдання**, розв'язання яких визначає структуру нашої роботи:

- проаналізувати три етапи творчості Чеслава Мілоша в еміграції;
- дослідити історико-культурний та суспільно-політичний контексти польської літератури за часів еміграції Мілоша;
- концептуалізувати контекст середовища паризької «Культури» та пов'язаної з ним літературної й суспільно-культурної діяльності Мілоша;
- систематизувати прозовий доробок Чеслава Мілоша у період еміграції;
- проінтерпретувати домінантні концепції, ідеї, погляди та поетикальну своєрідність емігрантської есеїстики Мілоша на прикладах книг «Родина Європа», «Долина Ісси» та «Видива над затокою Сан-Франциско»;
- з'ясувати літературно-філософський феномен емігрантської есеїстики Чеслава Мілоша;
- здійснити концептуальний огляд української літературознавчої рецепції та українських перекладів прозових творів Чеслава Мілоша.

Об'єктом дослідження у роботі є літературна та філософська спадщина Чеслава Мілоша, зокрема ті його твори, що відображають його емігрантський досвід та філософські пошуки, а також культурно-історичні та філософсько-моральні контексти емігрантського життя й творчості письменника.

Предметом дослідження є емігрантська есеїстика Чеслава Мілоша, яка включає його есеї, літературні статті, філософські роздуми та автобіографічні тексти, написані під час його еміграції. У межах предмета дослідження зосереджуємося на аналітично-інтерпретаційному трактуванні трьох ключових есеїстичних книг письменника: «Родина Європа», «Долина Ісси» та «Видива над затокою Сан-Франциско».

Методи дослідження нашої роботи включають літературознавчий аналіз, культурологічний підхід, компаративний аналіз, контекстуальний аналіз, біографічний метод, герменевтичний метод, літературну інтерпретацію. Ці методи дозволяють різнобічно й системно дослідити емігрантську есеїстичну творчість Чеслава Мілоша, з'ясувати її вплив на різні культурні й літературні

середовища того часу та актуальність емігрантської есеїстики письменника для сучасного літературного дискурсу.

Теоретичне значення нашої розвідки полягає у формуванні нових підходів до вивчення емігрантської літератури та філософії. Робота сприяє глибшому розумінню ролі особистого досвіду еміграції у формуванні літературної та філософської думки, розкриває взаємозв'язок між біографічними факторами та творчістю письменника, пропонує нові інтерпретаційні стратегії щодо есеїстики як жанрово-стильового різновиду літератури. Дослідження вводить до наукового обігу нові методологічні та інтерпретаційні підходи, що можуть бути використані для подальшого вивчення не лише творчості Чеслава Мілоша, але й інших польських та українських письменників-емігрантів. Теоретично-літературний та історико-літературний ресурс роботи може слугувати матеріалом для наукових розвідок, присвячених проблемам еміграції як літературного феномену.

Практична цінність роботи полягає у можливості використання отриманих результатів у навчальному процесі, зокрема у викладанні історії й теорії літератури, літературної критики, філософії та культурології. Матеріали дослідження можуть бути включені до курсів з історії польської та зарубіжної літератури й філософії XX століття, а також спецкурсів, присвячених творчості Чеслава Мілоша та польській літературній еміграції часів радянсько-російського панування у Польщі. Виклад та висновки роботи можуть мати прикладну цінність для викладачів, студентів, аспірантів, а також для всіх, хто цікавиться феноменом емігрантської літератури й філософії. Крім того, результати дослідження можуть бути використані у практичній діяльності культурно-освітніх інституцій, зокрема для організації літературних вечорів, круглих столів та дискусій, конференцій та виставок, присвячених творчості Чеслава Мілоша.

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, кожен з яких сегментований на підрозділи, висновків та списку використаних джерел (53 бібліографічні позиції).

РОЗДІЛ I. Періоди еміграції Чеслава Мілоша

1.1. Перша еміграція: життя в окупованій Польщі та за її межами

Чеслав Мілош є одним з найвизначніших класиків польської літератури, блискуча її візитівка для всього світу. Завдяки його творчості в II половині XX століття польська культура отримала модерне обличчя. Чеслав Мілош – польський поет-нобеліст та європейський інтелектуал такого масштабу, що його особистість не вкладалася у жодні тісні ідеологічні чи естетичні рамки. Він завжди залишався незручним, але його не можна було ігнорувати. Мілош часто перебував осторонь, що дозволяло йому бачити більше. Спочатку наблизившись до комунізму, а потім рішуче його критикуючи, він написав один із найточніших аналізів тоталітарного суспільства в історії світової думки – книгу есеїв «Поневолений розум». Спершу зачарувавшись Європою, відтак опинившись у вирі подій Другої світової війни, він створив один із найпереконливіших образів Європи з погляду східноєвропейця й вигнанця, вічного шукача її цінностей у книзі «Родинна Європа».

З огляду на дати народження та смерті (1911–2004), Мілоша називають свідком XX століття, що означає, що його життя минало поміж двома світовими війнами. Народившись у 1911 році у литовських Шетейнях у польській родині зі шляхетським корінням, молодий Чеслав Мілош у довоєнні роки (до 1939 року) мав можливість відвідувати різні країни: побував у Польщі, Франції, Італії, росії. У довоєнний період письменник пише есеї та статті, які друкує в періодичних виданнях. Головною темою тодішніх його творів є покликання поета та мистецтва.

Коли вибухнула Друга світова війна, життя Чеслава Мілоша докорінно змінилося: він змушений залишити свою малу батьківщину. Його маршрут можна було б зобразити як заплутану ламану лінію: Люблін, фронт, куди він намагався дістатися як радіокореспондент, Львів, дорога на Румунію, Полісся, де Мілош зіткнувся з радянськими танками, і все-таки Румунія, а потім рідна

Литва, яка опинилася під радянською окупацією. Ризикуючи життям, Мілош тікає до Варшави, окупованої Гітлером, і це місто стане його прихистком аж до поразки Варшавського повстання 1944 року. У Варшаві письменник активно бере участь у підпільному літературному житті окупованої столиці. Під псевдонімом Ян Сируць публікує книжку «Вірші», що є водночас першою підпільною поетичною публікацією окупованої Варшави. У літературі письменник вбачав тоді порятунок від тотальної поразки людяності під час війни. Підпільна видавнича робота поєднує його з такими відомими людьми, як Казимир Биков, Георгій Андрієвський, Фадей Кронський. Між ними точаться літературні диспути. У 1942 році виходить підготовлена Мілошем книга «Самостійна пісня» – антологія популярних і поширюваних тоді в копіях патріотичних віршів, дуже важлива для підпільної Варшави. Час війни є також періодом невпинної письменницької роботи, плоди якої будуть опубліковані після війни у поетичній збірці «Зцілення».

Побачені в окупованій німцями столиці жахіття гетто, безповоротні людські втрати назавжди закарбуються в його пам'яті: «І сонце сходило над таборами тортур, і досі я бачу їхніми очима, як воно сходить» [42, с. 25]. Водночас роки німецької окупації остаточно визначили гуманістичний характер творчості Мілоша, сформували у свідомості поета й майбутнього філософа глибоке розуміння надзвичайної вразливості, неповторності й цінності людського життя. Оцінюючи цей час, сам Мілош наголошує: «Під окупацією я здобув більшу свідомість суспільного значення літератури, а нацистські жорстокості сильно вплинули на зміст моїх творів» [33, с. 17]. А ще ці страшні роки й те, що йому якимось дивом вдалося вижити, утвердили в його думці переконання про власне призначення на землі: «Я був покликаний, і тому сила мене захищала від куль, що пороли пісок коло мене чи рисували узори на мурі поруч з моєю головою» [42, с. 25].

Після поразки Варшавського повстання поет перебуває в Гочинцях у Ганни й Георгія Туровичів, з якими його єднає довголітня дружба, а в 1945 році оселяється у Кракові. Тут Мілош стає свідком великих історичних суспільних і

культурних змін, які він назве «кінцем Європи» й опише у своїй славнозвісній книзі есеїв «Поневолений розум», відтак у романі «Здобуття влади».

Тимчасом Мілош залишається одним з редакторів щомісячника «Творчість» і видає збірку «Зцілення» – великий том поезії, який охоплює довоєнні й написані в окупації тексти, знакова книга для польської літератури й культури.

Після звільнення Польщі письменник, як і мільйони інших людей, опинився в полоні ілюзій остаточного визволення від нацистської Німеччини. Мілош пішов на співпрацю з новою комуністичною владою, працював у дипломатичних установах як аташе з питань культури. Але доволі швидко відчув фальшиву сутність тоталітарного режиму, в якому не лишилося місця для вільної, творчої особистості: «Двадцять сторіччя принесло фікцію, будовану з волі політичної влади, вона ніби ширма, розмальована „сценками життя“, аби приховати, що за нею відбувається» [34, с. 266]. Після жорстокої німецької окупації польське суспільство певною мірою змиралося з підлеглистю Москви, як з набагато меншим злом, сподіваючись на якісь уявні зміни. Хоча для кожного чесного поляка істина була очевидною, що невдовзі констатує Мілош у своїх роздумах: «Цей уряд не був власний: він завдячував своє існування багнетам чужої армії. Шлюбне ложе на одруження народу з урядом було прикрашене національними емблемами й прапорами, але з-під ліжка стирчали чоботи енкаведиста» [33, с. 175]. Мілоша – людину творчу, з вразливою душевною організацією – жажнули діяння переможців, які розв'язали терор і поселили страх усередині кожної людини. Він зрозумів усю трагедію своєї країни раніше за інших, оскільки мав можливість спостерігати сповзання в прірву не як сторонній спостерігач, а як один із гвинтиків сумнівної машини, що розкручувала свій маховик, поступово піднімаючи всі зв'язки між мільйонами людей тугими путами шантажу. З цього моменту Чеславові Мілошу доведеться більшу частину свого життя провести в еміграції. Період еміграції Чеслава Мілоша, який охоплює його перебування в Німеччині та Франції, є надзвичайно важливим етапом у його житті та творчості.

Усвідомивши всю суть більшовицької системи, Мілош у 1951 році попросив у Франції політичного притулку. Цей вибір був зумовлений його неприйняттям тоталітарного режиму, який панував у Польщі. Пізніше, прояснюючи своє непросте рішення, Мілош зазначить: «...кошмар сталінської Польщі був потрібен мені для того, аби мій відчай сягнув необхідного ступеню, і циніки, впевнені, що я від них не вислизну, звільнили мене від будь-яких моральних обов'язків» [36, с. 247]. За умов, коли на батьківщині письменникові навішали клеймо «зрадника», а польська еміграція дивилась на нього з недовірою, першим, хто простягнув йому руку допомоги, був Єжи Гедройць.

Отож, у 1951 році Мілош оселився в Парижі, де почав активно співпрацювати з різними емігрантськими виданнями, передусім з «Культурою». Цей період характеризується значним творчим піднесенням Мілоша: він написав кілька важливих творів, серед яких есеї та вірші, що відображають його філософські та політичні погляди, а також особисті переживання, пов'язані з еміграцією.

Перебуваючи у Франції, Мілош активно взаємодіяв з іншими інтелектуалами та письменниками, що перебували у вигнанні. Це сприяло його подальшому духовному та інтелектуальному збагаченню, а також допомогло зміцнити його позиції в літературному світі. Він став частиною широкої мережі емігрантських письменників, які прагнули зберегти й розвивати польську культуру в умовах еміграції. Очолюваний Єжи Гедройцем Літературний інститут незмінно сприяв виходові творів Мілоша. Найвідомішими серед них стали «Поневолений розум» та «Родинна Європа» – книги, які закріпили за Мілошем репутацію політичного письменника. У цих творах знайшов відображення особистий досвід письменника, через який він своєю літературною творчістю намагається пояснити західній аудиторії проблеми Східної Європи.

Мілош не приховує своєї негативної оцінки комуністичного режиму Польщі, глибоко аналізує поведінку та долю творчої особистості в тоталітарному суспільстві. На відміну від лояльних до Радянського Союзу західних лібералів, переживши окупацію Польщі двома диктаторськими

режимами, він гостро відчуває відповідальність за долю поневолених народів. Оцінюючи цей період творчості Чеслава Мілоша, Оксана Забужко зауважила, що «Мілош один із перших зумів досить точно визначити головну „хворобу” доби, від якої нам потрібно лікуватися не одне десятиліття. Це – поневолений розум» [19, с. 238]. Книжка з однойменною назвою протягом років торуватиме Мілошеві дорогу до європейських та американських читачів. Ця книжка була сприйнята як атака на соціалістичну та комуністичну владу. Згодом, у 1955 році, виходять книги «Долина Ісси» та «Поетичний трактат». А тимчасом у Польщі в період «відлиги» 1957 року з'являються публікації Мілоша і його творчість зустрічається з прихильними коментарями критиків. Відтак, після тривалого періоду, тексти Мілоша будуть доступні лише у самвидаві. Після видання у 1958 році «Родинної Європи» письменник стає лауреатом нагороди Спілки польських письменників на чужині.

Німеччина також відіграла істотну роль у житті Мілоша під час його першої еміграції. Саме в цій країні він перебував у перші повоєнні роки, перш ніж остаточно оселитися у Франції. Німецький період був коротким, але вплинув на формування його поглядів на Європу та післявоєнний світ.

Таким чином, перша еміграція Чеслава Мілоша до Німеччини та Франції була ключовим періодом, що сприяв формуванню його як письменника та інтелектуала, надаючи йому можливість глибше усвідомити складні політичні та культурні процеси свого часу.

Перша еміграція Чеслава Мілоша охоплює період його перебування в Німеччині та Франції після закінчення Другої світової війни. У 1951 році він залишив Польщу, де його поетичний голос і переконання ставали все більш несумісними з політичною ситуацією в країні. Спочатку Мілош опинився в Німеччині, де працював аташе з культури у польському посольстві. Однак доволі швидко він зрозумів, що його справжнім притулком може стати Франція.

Перебуваючи в Парижі, Мілош зміг створити власний стиль, який поєднував в собі глибоке розуміння європейської культурної спадщини з критичним поглядом на сучасність.

Період першої еміграції був для Мілоша часом інтенсивної творчої діяльності. Він продовжував писати вірші, есеї, а також працював над перекладами, завдяки чому його творчість ставала все відомішою за межами Польщі. Його твори стали мостом між польською та західною літературними традиціями, сприяючи глибшому розумінню польської культури на Заході.

Перебування в Німеччині та Франції допомогло Мілошеві розширити свої горизонти, відкрити нові літературні та філософські впливи, які суттєво вплинули на його подальшу творчість. Він почав глибше розмірковувати над такими темами, як вигнання, культурна ідентичність та місце митця у світі, що відобразилося в його творах цього періоду.

1.2. Друга еміграція: творчий злет і міжнародне визнання

У 1960 році, відчуючи небезпеку втрати внутрішньої свободи, з огляду на те, що значна частина французьких інтелектуалів стають прихильниками радянського комунізму, Мілош перебрався до США. На тридцять років життя й творчості в цій країні припадають його найбільші успіхи, увінчанням яких стала Нобелівська премія, на яку його представив Єжи Гедройць.

Саме у 1960 році Чеслав Мілош на запрошення університетів Каліфорнії та Індіани виїжджає до Сполучених Штатів Америки, отримує посаду професора на відділенні слов'янських мов і літератур Каліфорнійського університету в Берклі. Він охоче працює, й відтоді його життя стабілізується. Робота в університеті відкриває Мілошеві шлях до популяризації польської літератури, а особливо поезії. Поруч із черговими книжками (1962 – «Король Попіл та інші вірші», «Людина поміж скорпіонів», 1965 – «Зачарований Гучіо») у 1965 році з'являється дуже важливий результат роботи Мілоша – англomовна антологія польської повоєнної поезії, зібрана й перекладена поетом, під назвою «Postwar Polish Poetry». У такий спосіб Мілош торує дорогу польським поетам. Його популяризаторські й наукові зусилля виявляються у повній силі в черговій

незвичайній книжці «The History of Polish Literature», виданій 1969 року, яка мала гучний і значущий розголос серед тем польської літератури, який і сьогодні не залишається без відлуння й враховується черговими поколіннями науковців.

У 1969 році з'являються збірки поезій «Місто без імені», а також том есеїв «Видива над затокою Сан-Франциско». У 1972-му опубліковано збірку есеїв «Приватні обов'язки».

1973 рік для сприйняття творчості Мілоша у світі є особливим. До того часу він прославився передусім як автор есеїв, а гірше за те – на його думку, – як політичний письменник, на що вплинула слава «Поневоленого розуму». Світова аудиторія відносно небагато знала про нього як поета, хоч для нього самого в усій його творчій справі саме це є найважливішими. Натомість навпаки було в країні, де він весь час залишався відомим насамперед як автор поетичних збірок «Три зими», «Зцілення» та «Моральний трактат». У 1973 році цей образ письменника – автора есеїв – змінюється. Виходить перша англomовна збірка віршів Мілоша «Selected Poems». Тепер дорогу до світового реципієнта повною мірою відкрито. Чергові англomовні видання поезії – «Poems» (1977) та «Bell in Winter» (1978).

Чеслав Мілош зустрічається із щоразу ширшим визнанням. У 1974 році – році видання своєї важливої поетичної книги «Де сходить сонце і куди западає» – отримує польську нагороду: Пен-клуб нагороджує його за переклади польської поезії англійською мовою. Світове визнання підкреслюють по черзі: нагорода Гуггенгайма у 1976 році, науковий ступінь доктора honoris causa (почесний доктор) Університету штату Мічиган в Енн-Арборі у 1977 році, Міжнародна літературна премія ім. Нейштадта, а також Berkeley Citation – найвища відзнака Каліфорнійського університету. Водночас у 1977-му з'являються книги «Земля Ульро» та «Мій вік» – запис розмов Мілоша з Александром Ватом.

Виданням у 1979 році «Книги псалмів» Мілош розпочинає незвичайну й постійно незакінчену роботу над перекладом Біблії. З'являються ще у його

перекладах: «Книга Йова» (1980), «Книга п'яти сувоїв» (1982), «Євангеліє від Марка» й «Апокаліпсис» (1984).

Урешті, настає час в певному сенсі переломний однаково як для Мілоша, який муситиме змиритися зі славою й популярністю відверто небувалою, так і для його рецепції, й особливо для польських читачів та польської літературної критики. Потрібно пам'ятати, що, поза істотними голосами Ѓжегожа Квятковського, Александра Ф'юта чи Яна Блонського, польська критика мовчала на тему Мілоша або робила нерішучі зауваги про його місце у польській поезії. Читачі були приречені на незнання. 1980 рік був плідним для Чеслава Мілоша літературною Нобелівською премією. Була вона призначена Шведською академією за сукупність його творчості. Історія, про яку Мілош стільки років писав, від роздумів над якою не міг у своїх текстах відірватися, в чудовий спосіб пов'язала його творчі зусилля із ситуацією в Польщі, в країні, яку вибрав, мовою якої писав і з якої емігрував. Розквіт «Солідарності» й запроваджений воєнний стан зробили з постаті й справи Мілоша своєрідний міт, з оков якого до останнього не зміг звільнитися, – міт письменника, наскрізь польського, борця за свободу, найпалкішого супротивника комунізму. Народ зробив з нього авторитета, якого використовував у політичних диспутах. Хочеш не хочеш, Мілош мусив примиритися з роллю національного провісника. Став у ряд поруч з Лехом Валенсою та Іваном Павлом ІІ. Історія пов'язала його з цими посталями й у черговий раз кинула у тигель суспільно-культурних перемін.

Нобелівська премія утворювала Мілошеві шлях до польського читача. Видавництво «Знак» офіційно публікує том віршів «Де сходить сонце і куди западає», Польський Видавничий Інститут (PIW) ініціює видання «Зібрання творів». Світове визнання творів Мілоша затуляє рота цензури. Лавиною починають з'являтися чергові дослідження творчості письменника.

Під час другого періоду еміграції Чеслава Мілоша Сполучені Штати Америки відіграли значну роль у його житті й творчості. Його досвід в американському академічному середовищі дозволив йому спостерігати

різноманітні культурні та інтелектуальні впливи, а також взаємодіяти з іншими відомими письменниками та інтелектуалами. Його проживання в Америці дало йому нову перспективу й стимулювало до розвитку його творчості в новому середовищі. Загалом, перебування у Сполучених Штатах було важливим етапом у житті та кар'єрі Чеслава Мілоша, яке вплинуло на його думки, творчість та сприйняття світу.

Після еміграції до Сполучених Штатів у 1960-х роках Чеслав Мілош став активним учасником американської літературної та інтелектуальної сцени. Він отримував посаду професора у низці престижних університетів, включаючи Університет Берклі та Університет Йель. Його викладацька діяльність в цих університетах дозволила йому впливати на нове покоління студентів та літературних критиків у США. Його лекції були відомі глибиною й широтою, а студенти цінували його як блискучого інтелектуала й натхненника.

У своїх творах Мілош часто досліджував теми екзистенційної тривоги, людської самотності та пошуку сенсу життя. Він активно виступав проти тоталітаризму та політичного утиску, особливо згадуючи свій досвід життя під комуністичним режимом у Польщі. Перебування у Сполучених Штатах дало Мілошеві можливість зустрічатися з іншими видатними письменниками, митцями й інтелектуалами того часу, що сприяло обмінові ідеями та взаємному впливові. Увесь період його перебування у Сполучених Штатах став важливим для його розвитку як письменника та думкодавця, а також для розширення його впливу на світову літературну сцену.

У Сполучених Штатах Мілош продовжував активно писати, створюючи нові твори, які відображали його враження від життя в новому культурному середовищі. Перебування в Америці вплинуло на його поетичну й есеїстичну творчість, збагатило її новими темами й мотивами. Однією з центральних тем цього періоду стала тема еміграції та ностальгії, відчуття втрати й пошуку ідентичності в новому світі.

Під час свого перебування у США Мілош працював над кількома значними творами, серед яких особливо вирізняється «Земля Ульро» («The

Land of Ulro»), в якому він розмірковував про питання духовності, культури та цивілізаційного розвитку. Цей твір, як і багато інших його текстів, відображав глибоке занепокоєння поета щодо майбутнього людства та культурних змін.

Мілош також активно спілкувався з іншими письменниками та інтелектуалами, що перебували в США. Його знайомства й співпраця з такими відомими особистостями, як Томас Мертон, допомагали йому розширювати свої горизонти й вливати нові ідеї у свою творчість. Ці контакти сприяли взаємному збагаченню й культурному обміну, що було важливим аспектом його американського досвіду.

Таким чином, друга еміграція Чеслава Мілоша до Сполучених Штатів Америки була надзвичайно важливим етапом у його житті й творчості. Вона принесла йому нові можливості для творчого розвитку, сприяла його міжнародному визнанню й зробила значний внесок у поширення польської культури й літератури у світі.

Перебування Чеслава Мілоша у Сполучених Штатах Америки також дало йому можливість глибше досліджувати й розуміти західну культуру, філософію та суспільні процеси. Цей період став для нього часом інтенсивної інтелектуальної діяльності, що відбилося в його численних есеях і наукових працях. Мілош часто звертався до теми взаємодії Сходу й Заходу, аналізуючи різні аспекти культурного та духовного життя цих регіонів.

У своїх творах Мілош часто розмірковував над питаннями етики, моралі та духовності. Він критично осмислював вплив західного матеріалізму та технологічного прогресу на людське життя, висловлюючи занепокоєння через втрати духовних цінностей і деградації культури. Його есеї були глибокими філософськими роздумами, в яких він намагався знайти відповіді на найважливіші питання буття й людського існування.

Мілош також активно цікавився політичними й соціальними проблемами свого часу. Його досвід життя в комуністичній Польщі та подальша еміграція дали йому унікальну перспективу для аналізу тоталітарних режимів та їхнього впливу

на суспільство й культуру. У своїх творах він часто звертався до теми свободи й пригноблення, критично оцінюючи як східні, так і західні політичні системи.

Не менш важливою була його роль як перекладача й культурного посередника. Мілош перекладав твори американських та англійських авторів польською мовою, сприяючи таким чином культурному обмінові між Польщею й Заходом. Його переклади були високо оцінені як за точність, так і за глибоке розуміння оригінальних текстів.

Окрім літературної та викладацької діяльності, Мілош також активно брав участь у культурному житті емігрантських спільнот. Він часто виступав на літературних і культурних заходах, де ділився своїми думками й творчістю з іншими емігрантами. Це сприяло зміцненню зв'язків між польською діаспорою та місцевими культурними інституціями, а також популяризації польської літератури в Америці.

Проте, попри успіхи й визнання, Мілош завжди відчував певну ностальгію за своєю батьківщиною. У своїх творах він часто звертався до спогадів про Польщу, її історію й культуру. Ця ностальгія відображала його глибоку прив'язаність до польської землі й народу, що, попри еміграцію, залишалися важливими джерелами натхнення для його творчості.

Таким чином, друга еміграція Чеслава Мілоша до Сполучених Штатів Америки була багатогранною й плідною. Вона дозволила йому глибше зрозуміти світ, розширити свої інтелектуальні горизонти й залишити значний слід у світовій літературі. Його творчість цього періоду вирізнялася глибоким філософським осмисленням життя, критичним аналізом сучасних суспільних процесів і безмежною любов'ю до своєї батьківщини, що залишалася невичерпним джерелом натхнення для його творів.

1.3. Третя еміграція: повернення до Європи

У 1981 році Чеслав Мілош приїжджає до Польщі в момент, коли поляки переконані, що мають справу з важливим історичним переломом. У специфічній аурі того часу цей приїзд був тріумфальним. Мілош приймає науковий ступінь почесного доктора Католицького університету в Любліні. Однак повертається до США, до свого оточеного садом дому на узгір'ях Берклі. Подальші роки рясніють виданнями книжок Мілоша багатьма мовами світу. З'являються також нові твори: «Гімн перлині», виданий у 1982 році в Парижі й одночасно у Польщі, «Неосяжна земля» (1984), «Починаючи від моїх вулиць» (1985), «Хроніки» (1988).

У 1989 році Мілош знову відвідує Польщу й знову в момент великих змін. Тут він отримує науковий ступінь почесного доктора Ягеллонського університету. Відтоді до Польщі він приїжджатиме дедалі частіше, аж поки Краків не стане його черговим домом, який конкуруватиме з домом у Берклі. Цього самого року Мілош отримує також черговий науковий ступінь доктора Гарвардського університету.

У 1992 році видавництво «Знак» публікує особливу книжку Чеслава Мілоша – «Пошук Вітчизни». У цій збірці есеїв автор у черговий раз зводить рахунки з історією, нині вже в контексті найновіших подій, тобто занепаду соціалізму. Весь час повертаючись у такий характерний для себе спосіб до давніх спогадів, Мілош зіставляє теми національних цінностей й історичної правди стосовно культури, спільноти й географії Литви, Білорусі, України та Польщі.

Важливою в його житті подією буде також приїзд до Литви у 1992 році. Тут він отримує науковий ступінь почесного доктора Великого університету Вітольда в Каунасі. Відтоді до Литви Мілош буде часто повертатися. Литовське видання «Пошуку Вітчизни» стане черговим його успіхом. Тож саме за заслуги перед Литвою він отримає від президента Альгірдаса Бразаускаса орден Великого Князя Гедиміна.

Мілош став одним із найулюбленіших поетів польської незалежної культури, натхненником польської опозиції.

У 1993 році Мілош повернувся з Каліфорнії до Польщі й оселився у Кракові назавжди, що стало знаковою подією для нього самого й для польської літератури в цілому. Його повернення символізувало завершення довгого шляху, пов'язаного з еміграцією, і новий етап у його творчому житті. У Польщі він продовжив писати, брати участь у культурному житті й ділитися своїми багатими знаннями й досвідом з новими поколіннями читачів і літераторів.

Повернення до Європи для Мілоша було важливим етапом у його житті, оскільки він знову зміг бути частиною свого культурного середовища та спілкуватися зі своїми колегами й прихильниками рідною мовою. Він продовжував писати та публікувати свої твори, співпрацювати з видавництвами та літературними журналами. У 1993 році видавництво «Знак» видає тритомне зібрання віршів Мілоша. Того ж року Мілош здобуває звання почесного громадянина міста Кракова.

Повернення до Європи також дозволило Мілошеві знову долучитися до інтелектуального життя континенту та взяти участь у літературних заходах, дискусіях та культурних подіях. Він продовжував бути важливим голосом у літературному світі та боротьбі за свободу слова й ідей. Це повернення стало для нього значущим і символічним, позначило третій етап його еміграційного життя.

Мілош приїхав до Кракова, міста з багатою культурною й літературною традицією, яке стало його новим домом. Це місто дало йому можливість знову бути ближчим до польської літературної сцени й культурної спадщини, до якої він завжди відчував глибоку прив'язаність. Повернення до Польщі також означало відновлення зв'язків з польськими письменниками, інтелектуалами та молодими літературними талантами, які прагнули вчитися у великого майстра. Тут, у Кракові, Мілош продовжував з надзвичайним натхненням творити до кінця свого життя. Цей період зафіксувала у своїй розлогій книзі-хроніці його секретарка Агнешка Косінська, яка зауважує: «Літературна спадщина Мілоша настільки цінна і творча! З іншого боку, як шкода, що Мілош не пішов далі.

Так, як він хотів і планував собі: далі, вище, вгору» [6, с. 51]. Зрештою, і в цей період, попри поважний вік, його досягнення безсумнівні.

В останні роки свого життя Мілош активно працював, писав і публікував нові твори, серед яких вирізняються збірки поезій, есеї та спогади. У цих працях він продовжував досліджувати теми, що завжди його хвилювали: питання буття, моралі, духовності, ролі поета у суспільстві, а також теми, пов'язані з історією та культурою Польщі.

Останнє десятиліття – це період надзвичайно інтенсивної творчої роботи. Кожна книжка Мілоша є подією та успіхом на польському видавничому ринку. Доказом цього є нагорода NIKE, присуджена у 1998 році за книгу «Придорожній песик». Чималим успіхом користуються останні томи поезії «То» (2000), «Інший простір» (2002), «Орфей і Еврідіка» (2002), «Літературна комора» (2004), «Подорожі в часі» (2004).

Важливим аспектом цього періоду стала його взаємодія з новими поколіннями польських літераторів та читачів. Його присутність у Польщі надихала багатьох молодих письменників і поетів, які шукали в його творчості відповіді на свої власні питання й виклики сучасного світу. Мілош активно підтримував культурні ініціативи, виступав на літературних заходах, давав інтерв'ю і брав участь у дискусіях, які сприяли розвитку польської літератури. Краківський період також був часом рефлексії та підбиття підсумків. Мілош багато роздумував про своє життя, творчий шлях і місце в літературі. Він повертався до своїх ранніх творів, переглядав їх і осмислював у контексті свого багатого життєвого досвіду. Це стало своєрідним підбиттям підсумків його творчості, яка охоплювала різні періоди й контексти, але завжди залишалася глибоко людською і пронизливою.

Чеслав Мілош помер 14 серпня 2004 року у Кракові, залишивши після себе величезну літературну спадщину. Його повернення до Польщі стало не лише символічним завершенням його еміграційного шляху, але й початком нового розділу у польській літературі, де його творчість продовжує жити й впливати на нові покоління читачів і письменників.

Після смерті Чеслава Мілоша у 2004 році його спадщина продовжує відігравати важливу роль у польській та світовій літературі. Мілош залишив по собі не лише безліч книг, а й велику кількість інтелектуальної та духовної спадщини, яка продовжує надихати читачів, дослідників і письменників.

Одним з аспектів, що підтверджує тривалу актуальність Мілоша, є інтенсивне вивчення його творчості в академічних колах. Його твори постійно аналізуються в контексті літературознавства, філософії, культурології та історії. Мілошівські конференції, симпозіуми та дослідницькі проекти регулярно проводяться в різних країнах, зокрема в Польщі, Литві, США та інших.

Його поезія та проза перекладаються різними мовами, що свідчить про глобальне значення його літературної спадщини. Переклади відкривають його творчість новим аудиторіям і дозволяють оцінити її універсальність та глибину. У багатьох країнах, включаючи Україну, переклади творів Мілоша стали важливим літературним явищем, що сприяє культурному діалогу та взаєморозумінню.

Крім того, творчість Мілоша продовжує впливати на сучасних поетів і письменників. Його унікальний стиль, тематика та глибокий інтелектуальний підхід до літератури надихають нові покоління творців, які шукають власний голос у складному світі сучасної літератури. Мілош часто згадується в контексті літературних дискусій, що свідчить про його значний вплив на формування літературних тенденцій.

Також важливою частиною спадщини Мілоша є його гуманістичні ідеали. Його твори часто досліджували питання етики, моралі та духовності, що робить його доробок актуальним для обговорення важливих суспільних питань. Його бачення людського буття, свободи, відповідальності та страждання продовжують викликати інтерес у тих, хто прагне глибше зрозуміти складнощі людського існування.

Мілош залишив по собі не лише тексти, а й образ інтелектуала, який ніколи не припиняв ставити питання та шукати відповіді. Його життя й творчість є прикладом постійного пошуку правди і краси, що залишається

важливим орієнтиром для багатьох людей. Його спадщина нагадує нам про силу слова й мистецтва, здатного змінювати світ.

Загалом, Чеслав Мілош залишається ключовою фігурою не лише в польській, а й у світовій літературі. Його твори продовжують жити, надихати й викликати роздуми, зберігаючи свою актуальність і вплив на культурний і літературний ландшафт.

РОЗДІЛ II. Емігрантська есеїстика Чеслава Мілоша як різновид філософської прози

2.1. Проблематика есеїв Чеслава Мілоша

Чеслав Мілош – письменник, який ставить питання про причини, форми й наслідки зла. Така проблема пронизує всю його творчість і є центральною в есеїстиці. Життя цього великого творця довге й напружене, наповнене питанням «Unde malum?». Мілош шукає відповіді у містиків, істориків, богословів і передусім філософів. Досвід всякого зла мав значний вплив на його мистецьку біографію та визначив домінантні напрями її розвитку.

Ставши свідком майже всього життя XX століття й початку нового тисячоліття, Мілош сприймає зло, що є досвідом як країн і націй, так і окремого покоління. Він сам філософ, хоча й не створив цілісної системи, як, наприклад, Гегель чи Кант. Письменник вільно рухається зазвичай європейською філософською традицією. Мілош не завжди чітко визначає свою позицію, і він часто робить це, посиляючись на судження інших.

Серед імен, які мали значний вплив на його погляди, варто виокремити таких як Сведенборг, Беме і Блейк. Наприклад, С. Вайль зробив Мілоша таким чутливим до сили необхідності та випадковості, що керує людиною. Був також вплив двоюрідного брата поета – Оскара Мілоша. У своїх філософських

пошуках письменник вивчає життя й твори християнських містиків, особливо тих, які можна осягнути на межі єресі, але маючи спільне підґрунтя.

Письменник з недовірою спостерігає за природою. Він усвідомлює, що за її красою стоїть незмінна загроза, взаємне пожирання. Декорація сліпого бою в природі частково нагадує світ людини, який базується на постійних війнах і конфліктах різного походження, несучи смерть і страждання. Лінія зламу проходить через світ Чеслава Мілоша, бо природа прекрасна й гідна захоплення, а водночас збуджує огиду. Поет протистоїть романтичному баченню природи, серед іншого, як сила, що породжує позитивні явища, як людський дім або як книга Бога про таємничі значення, оскільки це веде до шкідливої ідеалізації краси природи, де прихована гірка правда про світ.

Мілош підкреслює певне почуття провини, з яким йому доводиться боротися, яке стосується його власного існування. Однак не випадково він оспівує життя на противагу необхідності неминучої смерті. Усвідомлення власної скінченності стає натхненням для творчості. Існує феномен мистецтва, який намагається охопити й побачити людське існування перед обличчям неминучості смерті.

Чеслав Мілош показує стан людини після гріхопадіння, залежно від біологічної необхідності. Людина повинна усвідомлювати своє існування, інакше вона не була б людиною й могла б бути прирівняна до природного світу, який не вміє святкувати момент й милуватися красою. У своїх есеях письменник показує людину як істоту, що розривається між вірою й розумом, між добром і злом. Історіософія Мілоша вказує на реальність присутності зла в політичному та історичному просторі. Гегель впливає на його сприйняття історії та її законів. Проте тоталітаризм, війни та інші історичні лиха поет не виправдовує логікою історії. Ключовим аспектом бачення світу та його історії нобелівським лауреатом є проблема космічного гріхопадіння. Мілош не піддається ілюзіям справедливих систем, гармонійних націй чи іншим суспільним міфам. Весь людський світ, включаючи історичний, соціальний і політичний виміри, є реальністю після гріхопадіння. Сенс чи безглуздість

історії походить від питань про причини зла. Роздуми Мілоша про історію завжди пов'язані з надією на порятунок [12, с. 3].

У своїх есеях Мілош розповідає про таємничу силу зла, яке набуває різноманітних форм. Його філософська думка здебільшого цілісна й переплетена в його творах різних періодів життя з повторюваними ключовими питаннями про сутність буття. Зло у своїй владі є абсолютним, і його сила яскраво показує безсилля та подив людини. Це усвідомлення є спробою показати ключові вибрані аспекти проблеми зла у творчості митця. Серед есеїстки Мілоша, зокрема «Поневолений розум», «Родинна Європа», «Долина Ісси» та інші. Варто наголосити, що есеї Чеслава Мілоша є доволі проблематичними, адже письменник часто іронічно демонструє читачеві кризові моменти польської культури, свідомості, політики, традицій. У своєму есеї «До Томаса Венцлови» він зображує Вільнюс таким, яким він його пам'ятає – як місто польської культури, місто своєї не литовської юності, де сповна розгортає ностальгію за довоєнною мультикультурністю.

У багатьох есеях письменник звертався до історії польської літератури, співвідношення літературних шкіл та напрямів, літературних дискусій. Читаючи його есеї, можна дізнатися чимало імен з минулого, естетичні концепції, філософські погляди, мотиви, сюжети. Свою літературу Мілош тлумачив на кшталт «за що боролися, на те й напорилися». Посеред загальних філософських проблем есеїв письменника чільне місце займає людина, зокрема людина й диктатура, людина та історичний катаклізм. Руйнування людини та усього внаслідок жахів есеїст описує виразніше, чіткіше, але спустошливіше.

Мілош ставив перед собою вимогу, що була широка та безсумнівна й стосувалася не тільки культури та літератури. Не спрощувати будь-яку проблему чи ситуацію, а розглядати її з різних боків, прислуховуватися до думки інших, але не забувати про наслідки. У есеї «Поневолений розум» Мілош аналізує проблему вигнання, яке він сам пережив, і вказує на його численні причини, як політичні, так і цивілізаційні [32, с. 5].

Одним з основних факторів, що сприяють збільшенню кількості вигнанців у сучасному світі, є глобалізація та економічні процеси, які ведуть до міграції населення. Сучасна глобальна економіка створює нові форми соціального відчуження, що спричиняє економічну міграцію. Таким чином, багато людей змушені залишати свої країни в пошуках кращого життя та можливостей роботи.

Іншим фактором, що сприяє збільшенню кількості вигнанців, є відсутність політичної та соціальної стабільності в багатьох регіонах світу. Численні збройні конфлікти, громадянські війни та політичне насилля ведуть до того, що люди тікають із загрозливих територій. Політичні заворушення, корупція та порушення прав людини часто стають підставою для прийняття рішень покинути країну. Наступним фактором є експлуатація природних ресурсів та погіршення навколишнього середовища. Багато людей змушені покинути свої домівки через видобувну промисловість, вирубку лісів, зміну клімату та інші явища, пов'язані з погіршенням навколишнього середовища.

Усі ці фактори мають величезний вплив на збільшення кількості вигнанців у сучасному світі. Мілош вказує на необхідність розвитку міжнародної солідарності, зосередження уваги на потребах біженців і боротьби з економічною та соціальною нерівністю, яка веде до ізоляції та вигнання. У «Пошуках батьківщини» фактично немає згадки про еміграцію як вільний вибір. Есеї «На вигнанні», «Загублені місця» та «У Великому Князівстві Литовському» показують, що навіть цілком свідоме й самостійне рішення залишити країну зазвичай виправдане відчуттям вигнання в політичному, ідеологічному та духовному сенсі. Доля художника-емігранта – це, по суті, доля вигнанця. Однак це не повинно бути лише з цієї причини трагічно. Мілош писав про це в іншій збірці есеїв «Родинна Європа» («Rodzinna Europa», 1959), розглядаючи наслідки вибору між рабством та політичною системою, наприклад, комуністична влада, особиста свобода, незалежність розуму: «Серед лиха людство шукає еліксир молодості, тобто філософування, той запал, який підтримується вірою в універсальну корисність наших індивідуальних зусиль,

навіть якщо це виглядає так, ніби нічого не змінилося в залізних лещатах світу. Можливо, ми приїхали зі Східної Європи, щоб бути в цьому авангарді. При виборі довелося пожертвувати одними цінностями заради інших, в чому й полягає суть трагедії. Однак лише ціною такого досвіду старі загострення постають у новому світлі правди» [36, с. 330].

Тому, на думку поета, вибір свободи пов'язаний, з одного боку, з трагізмом, необхідністю пожертвувати одними цінностями заради інших, а з іншого – із «загостренням» досвіду. Це «загострення», яке Мілош втілює у своєму есеї «На вигнанні», активізує творчі настрої митця та дозволяє розглядати вигнання не лише з погляду екзистенційної трагедії, а й з погляду свого роду стану поетичного стимулювання або посилення на словниковий запас, який використовувався в «Родинній Європі».

У творчості Чеслава Мілоша концепції еміграції та вигнання набувають особливого характеру й змісту, що взаємопроникають. Поет часто пов'язує їх із визначенням екзистенційної ситуації людини в цивілізації, яка відчужує його, позбавляє його цінностей, отриманих у його рідному середовищі, спонукає або навіть змушує блукати невідомими куточками світу. Проблема набуває додаткового значення, коли Мілош розглядає це з перспективи митця, творчої особистості, яка, потрапивши на нове місце, втрачає зв'язок з реальністю, відчувається втраченою й змушеною організовувати світ навколо себе з нуля. Відчуває, що є чужою, пристосовуючись до навколишнього середовища, до власних почуттів, ідей та думок. Ця дія викликає розчарування, але також дає відчуття свободи, збільшує творчі сили й дозволяє дивитися на реальність з дистанції, якої немає в буденних умовах існування.

Варто зауважити, що зріла есеїстика письменника – це потужна інтелектуальна проза, яка не має рівних. Автор порушує гострі проблеми, які не обійшли нашу країну, а навпаки ще чекають українське суспільство попереду. У пізньому есеї «Абетка» Мілош постає перед читачем заглибленим, зануреним у себе та минуле, яке бере початок від довоєнної Віленщини, проходить через комунізовану Польщу та доходить до вільного світу, де на

схили літ робить зворотний процес. Усі прожиті спогади перетворюються пером автора на фантастичну подорож у минуле, до знайомих та коханих людей, до впізнаваних місць, де було приємно бувати, до мудрих книг [25, с. 4].

Чеслав Мілош постає перед читачами цікавою та неповторною особистістю, самобутньою постаттю, яка втілює цілу новітню епоху мистецької думки. Свої здобутки він зумів презентувати не лише польською мовою. Сформував ті важливі питання, які й сьогодні є бентежними для світових інтелектуалів та стають предметом їхніх дискусій.

2.2. Феномен Центрально-Східної Європи у книзі есеїв «Родинна Європа»

Попри, здавалося б, злагодженість і впорядкованість Європи, її багатовікові традиції й цінності, іноді замислюємося над онтологічними питаннями. Буття Європи як колиски цивілізації, її довершеність ставиться під сумнів дедалі частіше. Одним з авторів, які намагалися пролити світло на «кращу» й «гіршу» Європу, був Чеслав Мілош у своїй книзі есеїв «Родинна Європа».

Так чи інакше, ідеї Чеслава Мілоша живуть досі, бо питання поділу Європи на Захід і Схід не втратило актуальності. Хто, як не ми, українці, можемо зрозуміти цього уродженця Вільнюса, який відносив себе до польської літературної традиції й визнавав себе передусім поляком, який був змушений провести роки в екзилі, оспівуючи свою Східну Європу і водночас критикуючи її. Філософський есей «Родинна Європа» заслуговує на те, щоб його читали й перечитували українці у час, коли велика кількість нашого народу перекочувала через кордон з Польщею й тимчасово осіла на берегах Вісли, Одри та Дунаю. Про те, ким є ми в очах Європи, де вона починається й де закінчується, роздумує Чеслав Мілош.

Автор занурює читача у світ початку минулого століття, коли він народився й почав формуватися на теренах, чий народ найдовше не приймав

християнства. Ліси на північному сході Європи сіяли страх у серцях хрестоносців. Про свою родину Мілош говорить небагато, хоч добре знає, звідки пішло його коріння. Він думає, що «предки – це ніби якір, до якого вглиб тягнеться линва й утримує нас неподалік певної точки» [36, с. 188].

Чеслав Мілош не забуває, звідки він прийшов, навіть далеко за океаном, у США: «Ніколи не буду наслідувати тих, хто замітає сліди, зрікаючись свого минулого, і є мертвими, хоч за допомогою інтелектуальної еквілібристики вдають, ніби живі. Моє коріння там, на сході, і це незаперечно» [36, с. 220].

У своїй книзі есеїв письменник розгортає перед нами велику мапу світу й показує, як крок за кроком йшов від Європи Східної до Західної, постійно вкладаючи у це свої сенси. Якими вони могли бути? Опанування нових знань, високого мистецтва й науки у ранньому юнацькому віці. Або банальна жага до життя під час Другої світової. О темпора, о морес! Скільки міст, стільки й звичаїв. На свідомості молодого поета це різноманіття гостро відбилосся: «Досягнувши юнацького віку, я носив у собі цілий музей, який весь час перебував у русі й кривлявся» [36, с. 250].

Його національна самоідентифікація стає визначальною: вона маркер для парижан, бо хто ще більше європеець, ніж найзахідніші жителі континенту? Питання Європи розмите. Навряд французи визнають Східну Європу частиною своєї культурної парадигми. Поляки натомість відсовують європейський кордон до України, доводять щоразу світові, що вони частина якогось таємничого космосу. Україна робить те саме: виходить на світову арену з доказами, що від Парижа до Донецька ми маємо справу з тією ж Європою, просто в інших її виявах. Європейський кордон зливається з кордоном українсько-російським. Здається, саме там має проходити лінія розмежування між Азією та Європою. Так думаємо ми, українці, цю сентенцію приймають поляки, але чи замислюються про стан України на політичній мапі західні країни? Чеслав Мілош каже, що ні. І безліч разів доводить це у своєму тексті. Він називає Східну Європу «бідним родичем» на бенкеті великої родини.

Мілош доволі різко, проте точно характеризує стан речей минулого століття: «Ми приходимо з країн, які коли б не існували, то світ би цього не помітив» [36, с. 255].

Обличчя війни страшне, пошматоване й стражденне. Ця тема крокує поруч з нами вже довгий час, міцно вчепившись за руки й ноги. Письменник XX століття не зміг оминати у своїй творчості катастрофу Другої світової війни, бо для Польщі вона стала страшним випробуванням: поділ за пактом Ріббентропа-Молотова, окупація двома режимами, концтабори на території всієї держави й повне руйнування Варшави. Сторінки, присвячені цій трагедії, нагадують маріупольські реалії. «Ми, капелане, мешканці міста, якого немає», – написав Сергій Жадан. Тепер ми знаємо цих людей в обличчя, впізнаємо їх серед тисяч. Тепер «мешканці міста, якого немає» – це не гучна метафора, а болісна реальність.

Мало хто знає, що відкотивши колесо Сансари на 80 років назад, ми опинимось перед знищеними дощенту Варшавою, Дрезденом та іншими містами (не будемо згадувати тут Японію). Мілош відчуває й проживає цю трагедію по-своєму: «Мандрівники, що відвідували Варшаву після Другої світової війни, не припускали, що на тій самій території стояло колись цілком інше місто. Така мінливість не вкладається в їхні поняття про порядок речей. Багатьох із нас ці раптові трансформації, непомітно для нас самих, дуже внутрішньо змінили. Стара Варшава зникла духовно 1939 року, після чого зникла фізично; зруйнована нацистами наприкінці війни й непривабливо збудована (а не відбудована) згодом, зберегла щось від своєї постійної атмосфери – наприклад, народну насмішку з усіх чинів і авторитетів, – згубивши, однак, властиву їй колись безтурботність і зміцнивши іншу свою ваду чи чесноту – брутальність» [36, с. 260].

Чеслав Мілош голосить за своєю Варшавою, своєю Польщею, своїм домом, якого більше не існувало. Замість нього радянська влада створила симулякр: «Над цим шматком Європи тяжіє прокляття і неможливо нічим зарадити. І ймовірно, що якби мені було дано таку можливість, я висадив би цю країну в повітря, щоби

матері вже не оплакували убитих на барикадах сімнадцятилітніх синів і дочок, щоб трава не росла на попелищах Треблінки, Майданека й Освенцима, щоби на жажливих, витоптаних пагорбах передмістя не лунав звук губної гармоніки під приземкуватою сосною. Бо є різновид милосердя, з яким неможливо жити, і тоді його об'єкт висаджується в повітря, принаймні суб'єктивно, тобто нами керує одне-єдине прагнення: не дивитися» [36, с. 265].

Не знаю, наскільки «не дивитися» допомагає у таких випадках. Наш західний сусід пережив свою трагедію й тепер відновлюється, а ми щойно ступили на болісний і кривавий шлях чистилища й мусимо дивитися злу в очі, щоб протидіяти йому.

«Поет – слуга своєї мови, а я без польської був би калікою» [36, с. 266]. Таке зізнання залишає на одній зі сторінок своєї книги есеїв Чеслав Мілош, фактично вибудовуючи на цій сентенції усю свою подальшу комунікацію з читачем. Перед нами постає простий рецепт збереження власної ідентичності. І вкладається він передусім у поняття мови. Рідна мова має стати твоїм обличчям, щитом і мечем, а разом з тим і душею. Попри блукання світами й подорожі, письменник зумів зберегти в собі справжність, за що згодом був винагороджений долею. Чи потрібно озвучувати це послання? Лише завдяки українській мові ми зможемо бути здоровою нацією. Мова – це ґрунт, без неї легко опинитися на маргінесі не тільки суспільств, а й власної свідомості.

У власній державі можна стати вигнанцем, вчасно не розставивши кордони. Під час подорожей в інші країни та період екзилу Чеслав Мілош розважає так: «Я хотів заманіфестувати свою східність та інакшість. А це передусім передбачало триматися польської мови» [36, с. 273]. Про те, чи вдалося йому це, можна дізнатися безпосередньо від автора, бо на тлі вередливого ХХ століття розгорнулася його власна доля й сплелася з історією світу, часто відзеркалюючи її.

Європа має бути родинною – постулює Чеслав Мілош. Попри незгоди й болісне питання, яке досі висить у повітрі – що таке Європа? – ми намагаємося жити далі, рухатися, співіснувати й робити майбутнє кращим. Не враховуючи

того, що есей наповнений болем і трагедіями, смертями близьких і втечами, Мілош говорить про існування теплої й затишної Європи, навіть якщо вона є фікцією. Ця неவிбаглива потреба в опиранні на щось міцне й цілісне породила у свідомостях людей феномен Європи: Західної, Центральної й Східної. Географічний поділ завжди був і буде чесним, а моральні стереотипи варто було б переглянути, бо цінності, які ми називаємо європейськими, раптом з новою силою забували на найсхіднішому плацдармі Європи – в Україні.

Перед початком ХХІ століття Чеслав Мілош стає відомим в Україні, його творчість у цей період здебільшого залежала від журнальних публікацій. Перша окрема прозова книжка письменника «Придорожній песик» була опублікована у 2001 році. У ній представлені метафізичні медитації, спогади, теологічні роздуми та міркування про життя й творчість, про людей і тварин. Також вона містить поему «Світ (наївна поема)».

Черговим перекладеним українською мовою прозовим твором Мілоша стала «Родинна Європа». Перший фрагмент цього твору з'явився в польському україномовному часописі «Потяг 76», а повний текст був опублікований видавництвом «Літопис» у 2007 році. Перекладачка книги, Лідія Стефановська, стверджує, що «Родинна Європа» допомагає західному читачеві зрозуміти особливості східноєвропейської ідентичності та психології, а також трагічні історичні події, які сформували менталітет східноєвропейців. Українські читачі вітають цей переклад як актуальний у сучасному контексті, де питання самовизначення, культурної належності та цивілізаційного вибору є ключовими. Перекладачка сподівалася, що книга стане стимулом для глибоких дебатів серед української інтелігенції та сприятиме розвитку суспільства.

Однією з головних тем, яку обговорюють українські літературознавці, є сприйняття Чеславом Мілошем Європи як особливого географічно-культурного простору. Переклад «Родинної Європи» відіграв значну роль у пожвавленні дискусії серед українських інтелектуалів щодо цієї теми. У своїх аналізах українські науковці часто порівнюють сприйняття Європи Мілошем з іншими письменниками. Це допомагає краще зрозуміти їхні погляди та позиції

стосовно цього питання. Зокрема, порівнюючи причини еміграції Чеслава Мілоша та Вітольда Гомбровича, українські дослідники вбачають в цьому ключовий момент для формування їхніх поглядів на Захід і Схід. Обидва письменники опинилися в ситуації еміграції, що дало їм можливість переосмислити своє ставлення до батьківщини та нової емігрантської реальності. Це спонукало їх до формування власних поглядів на культурні та географічні аспекти Сходу та Заходу.

У своїх дослідженнях українські літературознавці показують відмінності у географічно-культурних поглядах Мілоша та Гомбровича. Для Гомбровича Схід представляв творчий потенціал та неформленість, які можуть бути цікавими для Заходу, тоді як Мілош відчував сором за недоліки Сходу та прагнув позбутися їх. Ці різниці у поглядах свідчать про індивідуальні особливості кожного з письменників та їхнє різне ставлення до культурних аспектів Європи.

Трактування Чеславом Мілошем східних культурних теренів коливається від заперечення до захоплення. Він вбачає у Центрально-Східній Європі унікальний потенціал для створення специфічної культури, яка стане прикладом для інших країн. Це викликає питання про те, де саме закінчується Центрально-Східна Європа й чи включає вона такі країни, як Україна.

Неабияке сентиментальне ставлення до України виявив Чеслав Мілош у своїй особистій розмові з українським перекладачем Дмитром Павличком. Це підкреслювалося його унікальним сприйняттям територій, які протягом довгого часу залишалися невідомими для Західної Європи. Мілош став одним із першовідкривачів феномену Центральної Європи, виокремлюючи її унікальність порівняно з іншими регіонами світу.

У своїй концепції майбутньої Європи Чеслав Мілош не створює гострої опозиції між Сходом і Заходом. Навпаки, він наголошує на унікальності східної частини континенту та намагається включити її до загальноєвропейського контексту, знищуючи штучні кордони, утворені в історичних умовах. Так виникає його концепція «родинної Європи», де кожна «маленька батьківщина»

зберігає свій унікальний культурний міф, який зашифровано в одному цивілізаційному коді.

Українська перекладачка Лідія Стефановська зауважує, що Мілош не може вказати на конкретний момент, коли з'явилася ідея назвати свій твір «Родинна Європа». Ця назва, безперечно, підкреслює єдність без жодних двозначностей, де Європа розглядається як спільна батьківщина, де кожен зберігає свою ідентичність.

Проте у перекладах іншими мовами ця назва змінювалася. Наприклад, французький переклад «Une autre Europe» (1969) більше акцентує на статусі східноєвропейця як «бідного родича», натомість німецький переклад «West und Östliches Gelände» (1961) зосереджується на стереотипі поділу. Англійська версія «Native Realm: A Search for Self-Definition» (1968) висуває на передній план основну проблему самоідентифікації.

У контексті розуміння феномену «Родинної Європи» українські реципієнти, як західної, так і східної України, трактують його у двох аспектах. По-перше, зосереджуються на ідентифікації письменника як частини саме східноєвропейського культурного простору, що має вирішальний вплив на формування решти Європи. По-друге, акцентують на прагненні Мілоша створити новий тип Європи, заснований на об'єднавчих культурних рисах, а відмінності слугували б засобом пізнання іншого, а не його заперечення.

У пошуку своєї еміграційної ідентичності кожен з письменників-емігрантів обирає індивідуальний шлях. Наприклад, Вітольд Гомбрович намагався балансувати «на межі», не ідентифікуючись з жодною з національних груп. Натомість Чеслав Мілош, завдяки своєму полікультурному походженню, відтворює свою багатошарову ідентичність через образ поета-мандрівника.

У своїх творах Мілош не боїться відкрито говорити про свої досягнення й помилки, і це робить його творчість відвертою й глибоко особистою. Розуміння цієї «Родинної Європи» як спільного простору, де існування «іншого» є основою для самопізнання, відображено в текстах Мілоша. Роблячи порівняння між творчим втіленням проблеми бездомності у Мілоша та Гомбровича, Сергій Яковенко

наголошує, що їхні ставлення до рідного дому розміщують їх на протилежних полюсах: Мілош прагне акцептувати та відновити минулий дім свого дитинства, тоді як Гомбрович постійно бунтував та уникав свого рідного дому.

Сам Мілош розповів у 2003 році, що залишився вірним своїй мові та не піддався впливові лондонського середовища, яке він описує як довоєнну літературну атмосферу, від чого виграв, навіть перебуваючи в Америці, де його творчість могла існувати тільки через переклади.

2.3. Філософські аспекти у книзі прози «Долина Ісси»

Атмосфера брехні та лицемірства, в якій Мілош опинився у повоєнні роки, неможливість знайти свого місця спричинили внутрішню кризу, а розрив з Батьківщиною формував хибний образ зрадника. Вихід із творчого глухого кута Мілош знайшов у написанні книги «Долина Ісси», яка стала для нього своєрідною терапією, спробою повернутися у чарівний світ дитинства.

На Чеслава Мілоша значною мірою вплинув поляк українського походження Станіслав Вінценз, родом із Прикарпаття. З Вінцензом Мілош познайомився у 1951 році, коли опинився у вимушеній еміграції у Франції. З його слів, саме Вінценз у спільних бесідах допоміг йому відшукати значення слова «батьківщина». В одному листі Мілош писав: «Не знаю, чи написав би я через кілька років „Долину Ісси“, яка мене й вилікувала, якби не ці бесіди. І як Вінценз усе життя залишався прикутим до своїх Карпат, так і я (чи принаймні моя уява) зберігаю вірність Литві» [26, с. 30].

«Долина Ісси» – це повість про країну дитинства. Події показано з перспективи кількарічного хлопчика. Томаш стає свідком дивних подій, які формують його свідомість та особистість: «...дияволи – не випадково одягнені в короткі, джентльменські й чемні фраки – „працювали як могли“ над Томашем. Концепція випробування, чоловічого й болісного досвіду, відіграє велику роль у педагогіці Мілоша. Хихикаючи, вони навiali Томашеві всі суперечності,

притаманні „природному” життю; але вони сформували його не лише таким чином: вони опосередковано навчили його всьому гуманістичному багатству, яким буяло повсякденне життя на Іссі...» (Ян Блонський).

Подальші переживання й спостереження позбавляють Томаша його дитячої наївності: він переконується, що кохання – це передусім фізичне та власницьке бажання. Він також бачить складність людської природи, яка не є ні цілком доброю, ні цілком злою, а дідусь, якого він обожнює, не всім подобається. Дорослі завжди трохи прикидаються, змінюються залежно від обставин. Наступним етапом посвячення у доросле життя є досвід смерті. Як пише Марек Залеський: «...Томаш стає свідком смерті людей і тварин. Він також сам спричиняє смерть. Але устрій світу він сприймає як несправедливий лише тоді, коли усвідомлює, що немає воскресіння для білки, яку він убив на полюванні – з любові...» [11, с. 157].

«Долина Ісси» Чеслава Мілоша – це передусім оповідь про дорослішання в усіх його вимірах. Коли закінчується війна, хлопцеві виповнюється 13 років. Покинути Литву – це кінець дитинства й входження у доросле життя. Тут ми маємо справу з біологічним дозріванням головного героя, а також з еротичною ініціацією та посвяченням у моральні поняття. Також це твір про поступове усвідомлення темних сторін реальності: зла і смерті. Через історії мешканців маленького литовського села Томаш стикається з найважливішими людськими проблемами: коханням, пристрастю, злочинністю та самогубством. Таким чином, дозрівання є процесом послідовних болісних ініціацій.

«Долина Ісси» – це теж книга про Литву початку ХХ століття. У ній представлено колоритний світ народних вірувань і звичаїв. Мілош зосереджується на красі фольклору, але також бачить жорстоку сторону маленьких громад, у яких важко жити місцевим «неприспособленим».

«Долина Ісси» – мітологічна історія про Литву. Мілош показує долину Ісси як чарівне місце, де відбуваються бурхливі романи й нишпорять дияволи: «...Особливістю долини Ісси є те, що тут дияволів більше, ніж будь-де. Можливо, гнилі верби, жорна та кущі на берегах особливо зручні для створінь,

які з'являються людським очам лише тоді, коли вони того забажають. Можна сказати, що ці надприродні явища є частиною литовського фольклору і не дивують нікого з жителів. Крім того, дияволів мало хто боїться, адже їхнє улюблене заняття – танці та веселощі..., і люди живуть сповнені пристрасті. Ритм життя визначається порами року та святами. Час плине повільніше і незалежно від великих подій у світі. Ледь чутною луною лунає війна в долині [29, с. 176]. Внаслідок такого переплетення мітологічного та історичного пластів народжується напівказковий і напівреальний простір.

У творі Мілоша «Долина Ісси» розповідається про силу природи, яка визначає життя людини. Людська поведінка підпорядкована інстинктам, особливо бажанням, але також і жорстокості. Природа не лагідна, вона не вносить гармонію й порядок в життя людини, а навпаки – хаос, який часто веде до руйнування (самогубство заради кохання). Бальтазар, який повстав проти того, що «земля є земля, небо є небо і більше нічого». Попри межі, які встановила для нас природа. «Всупереч необхідності, яка змушує Я завжди бути Я ...», – він впав у божевілля. Водночас природа є предметом насолоди. Його красою захоплюються і дід, і онук Томаш.

Ідея того, що природа у творі «Долина Ісси» виявляється символом суспільного життя, може здатися парадоксальною. Проте у цій книзі Мілош вигадує майже ідеальний, утопічний світ, який існує перед настанням війни та еміграції, і в якому природа є символом божественного порядку. У цьому світі мурашник і дерево не просто природні об'єкти, а символи вищих ідей, які мають своє місце у божественному ладі землі. Вони стають «знаками», що відображають божественну гармонію, а не просто натуральними об'єктами. У цьому контексті «дрізд на гілці» також несе символічне навантаження, виступаючи як знак вищого порядку. Але в інших творах Мілоша, зокрема в «Здобутті влади», природа трактується інакше. Тут ті, хто набувають влади, сприймаються як частини природи, персоніфікація її законів та механізмів, і вони дивляться на світ як на природу, де правлять закони сильніших. Так

сприйнятий світ відображає закони влади та безпорадність людей перед ними, які стають частиною природного порядку.

У книзі «Здобуття влади» Мілош зображує не прихід когось «з-поза меж людського світу», а наближення людини до природи, яка стає «простою» природою, позбавленою символічного навантаження. Під час апокаліпсиса війни та еміграції природа, подібно до вигнання з раю у «Долині Ісси», втрачає свою незмінну сутність і піддається впливові історичних подій. У такому світі природа стає частиною дарвінівської боротьби за існування, де перемагають сильніші види, і це ставить під сумнів метафізичні уявлення про її божественний лад. В результаті Мілош занурюється у внутрішній конфлікт із метафізичним розумінням світу, який відображається у фрагменті з «Родинної Європи». Тут він висловлює сумніви щодо божественного ладу природи через її жорстокість та безлад, що породжує антропологічний дисонанс. Проте Мілош залишається вірним ідеї ієрархізації, яка виокремлює людину серед інших істот, хоча вже не так впевнено, як раніше, і виражає готовність до відокремлення людини від природи, навіть у безрадісній перспективі.

Навіть коли людина виходить з раю і перебуває в хаосі історії, вона залишається винятковою завдяки своєму внутрішньому досвідові й свідомості. Сучасна філософія асоціює людську сутність зі свободою, відповідальністю й здатністю страждати. Страждання та усвідомлення смертності відокремлюють людину від інших живих істот, що робить її «моральним агентом». Таке унікальне становище створює людині можливість бути не лише рефлекторною істотою, а й активним суб'єктом, здатним до моральних виборів та договірних стосунків.

Ідея епістемологічної й онтологічної важливості людського страждання та усвідомлення смертності викликала в Мілоша сумніви щодо міфу про онтологічну вищість людини. Він вважав, що розширення страждання на всі живі істоти є помилковим, оскільки тварини з менш розвиненою нервовою системою можуть не переживати біль так, як люди. Таке розуміння відображає Мілошеве переконання у неповноті нашого розуміння світу, особливо в контексті тваринного страждання.

Мілоша завжди цікавило вивчення відносин між людиною та природою, але він ніколи не заперечував вищість людини. Навпаки, піддавав сумніву традиційні погляди на природу та навіть традиційні біоетичні уявлення. У своїх есеях Мілош підкреслював відмінність людини від природи, яка організовувалася в ієрархічний порядок, що свідчило про вищість людини. Поняття відповідальності у його творчості підкреслювало, що людина не лише реагує на страждання інших, але й відповідає на них співчуттям, що ще раз підкреслювало її вищість.

Дитинство Мілоша також можна розглядати через призму теорії Жака Лякана. Відповідно до цієї теорії, немовля зазнає відокремлення від материнського тіла (природи) й підпорядковується батьківському символічному порядку (мові), який визнається істинною природою речей. Мова та присутні дискурси стають основою реальності, і, опинившись у цьому світі, людина постійно відчуває втрату справжнього. Відображення у дзеркалі й об'єкти бажання стають спробами знайти заміник для втраченого зв'язку з природою. Однак усвідомлення того, що мова не може повністю відтворити цю єдність, веде до створення тимчасових об'єктів бажання, які, хоч і мають конструктивний потенціал у мистецтві, ніколи не замінюють втраченої повноти існування. У світі Лякана людина, подібно до героя Мілоша, залишається постійним вигнанцем та емігрантом, оскільки повернення до раю неможливе у вищому символічному порядку.

Поки Мілош покидає свої натуралістичні зошити та переходить від «Долини Ісси» до «Видив над затокою Сан-Франциско», він переходить від світу віри до світу сумніву, від сприйняття природи як дому буття до усвідомлення безжального дарвінівського закону боротьби видів. Це віддалення від природи відбувається навіть тоді, коли вона розглядається як об'єкт бажання героя, як його історія кохання, яка залишається недосяжною. Попри декларування того, що він відкидає свої натуралістичні уявлення, Мілош ніколи повністю не відмовляється від свого дитячого міту. У вірші «Сенс» він

висловлює надію на те, що міт слова може стати реальністю, коли він дістанеться до світу після смерті й побачить «підкладку світу».

Смертність, яка більше вважалася біологічною слабкістю людини, в Мілоша перетворюється на силу й аргумент у відстоюванні окремості людини від природи. Він ділиться вірою, що смерть відкриє закони буття й слово, яке завжди буде летіти у простори галактик. У цій концепції, впровадженій Мілошем, смертність є лише засобом безсмертя, якого людина постійно шукає, і вона платить за це природі – ресурсам, призначеним для підтримки людських зусиль, і тваринам, які не знають страждань через відсутність усвідомлення смерті.

«Долина Ісси» – це роздуми та спогади про минуле, уявлене місце, яке символізує ідею раю чистого буття, втраченого через час та історію. Твір Чеслава Мілоша пройнятий міфологічними та філософськими аспектами, що дозволяє читачеві відчути глибокий зв'язок між людською екзистенцією й природою. Одним із головних мотивів твору є пошук гармонії між людиною й природою. Мілош відтворює образ раю, де природа й люди існують у єдності та співпраці. Але ця ідилія порушується через прихід часу й історії, коли люди втрачають цю єдність і стають відчуженими від природи.

Твір також відображає тему втрати й пам'яті. «Долина Ісси» демонструє спробу зберегти спогади про минуле і знайти спосіб повернутися до нього. Сприймаючи історію як час пам'яті, Мілош знаходить свою точку опори через перетворення на дитину. Дивлячись на світ очима дитини, він відкриває неминучу гармонію буття, з усвідомленням якої може повернутися до реального світу, щоб продовжити свій шлях далі.

У творі також присутній мотив пошуку сенсу й значення життя. Герой намагається зрозуміти своє існування й знайти в ньому сенс, але, зіткнувшись зі складністю й абсурдністю світу, він залишається в нерозпочатому пошуку.

Загалом, «Долина Ісси» – це твір, який запрошує читача до медитації над природою людського існування, втратою й пам'яттю, пошуком сенсу життя. Своєю глибиною й філософським підґрунтям книга спонукає до багатьох питань і роздумів.

2.4. Внутрішній пейзаж у збірці есеїв «Видива над затокою Сан-Франциско»

Есеї, написані у 1960–1970 роках, з'являлися паралельно з університетськими лекціями Мілоша й деякі з них були тісно пов'язані з ними. Вперше опубліковані в англійській збірці «Emperor of the Earth. Modes of Eccentric Visions» («Режими ексцентричних бачень», 1977), назва якої відсилає до курсу маніхейства. У збірці «Приватні зобов'язання» («Prywatne obowiązki», 1972) титульним є есей «Приватні зобов'язання перед польською літературою» («Prywatne obowiązki wobec literatury polskiej»), а поруч – «Про історію польської літератури, вільнодумців і масонів» – своєрідний самокоментар до власного підручника, а також до Генрика Сенкевича, Гомера та Єжи Путрамента – становлять експресивний і пристрасний маніфест на суб'єктивний захист польської літератури й водночас провокаційне, але послідовне бачення не лише історії польської літератури, але й усієї польської культурної традиції та розуміння польськості. Лезо полеміки спрямоване не лише проти провінційності чи снобізму рідної літератури, але передусім проти її націоналістичної приналежності, з далеко не захопленим ставленням до західної культури, кризи якої діагностують «Видива над затокою Сан-Франциско» («Widzenia nad Zatoką San Francisco»). Деякі з решти текстів у книзі стосуються як польської, так і світової літератури – двох тем, до яких Мілош послідовно звертався в останній збірці коротких есеїв «Spizarnia Literacka» (2004). Тому його примхлива заява в «Приватних зобов'язаннях» про те, що йому «насправді не до літератури», а до складних доль людей та їхніх пригод в історії, звучить парадоксально, адже багато текстів викликали в ньому справжні пристрасні – від захоплення до огиди [43, с. 3].

Деякі пізніші есеї пов'язані з диптихом про кризу релігійної уяви. Окрім книжкових видань, знову була велика група текстів – зокрема: «Спроба викриття, або про сором і агресію – пролегомена до американської проблематики», розроблена у «Видіннях над затокою Сан-Франциско», зокрема

розлога рецензія на роман Стефана Кісілевського «Duże cięcie» та есей про Елізу Ожешкову «Починаючи з Кламата», а також ряд темпераментних полемік та розрахунків з власним минулим.

Твір «Видива над затокою Сан-Франциско» – це медитація про пошук сенсу й значення в екзистенційному ландшафті, який зводиться до рефлексії над історією, культурою та індивідуальним досвідом поета. На перший погляд, книга може здатися описом пейзажу над затокою Сан-Франциско, але насправді вона переносить читача в глибину внутрішнього світу автора. Мілош відображає сутність самої поетичної творчості, де між реальністю й уявою, присутнім і відсутнім, народжується нова реальність, незалежна від земного простору.

Письменник експериментує з мовою та образами, створюючи атмосферу й асоціації, які змушують читача зануритися у світ його твору. Він описує затоку, але водночас підіймається вище, відходячи від прямих зображень, і виражає глибокі філософські думки та почуття. Твір «Видива над затокою Сан-Франциско» може бути розглянутий як втілення поетичної філософії Мілоша, його прагнення до розуміння природи творчості та сутності людського існування. Це книга, яка запрошує читача в мандрівку у внутрішній світ поета, де звучать глибокі роздуми про час, простір, поетичне мистецтво та значення життя.

Книга «Видива над затокою Сан-Франциско» може бути також розглянута як спроба Мілоша виразити своє ставлення до світу та свого власного місця в ньому. Твір відображає внутрішній пошук автора, його зусилля зрозуміти сенс життя та виразити власні почуття й думки. Він може бути сприйнятий як метафора пізнання, в якій поет подорожує над затокою, щоб відкрити нові глибини свого внутрішнього світу.

Також книга «Видива над затокою Сан-Франциско» може мати індивідуальне тлумачення для кожного читача. Хтось може побачити в ньому відображення своїх власних пошуків і думок, тоді як інші можуть розуміти його як спробу поета здійснити мандрівку у світ мистецтва та філософії.

В цілому, «Видива над затокою Сан-Франциско» – це твір, що запрошує читача до чуттєвої подорожі, під час якої він зможе роздумувати про життя, сенс буття та своє власне місце у цьому світі.

У творі «Видива над затокою Сан-Франциско» можна помітити поєднання образів природи й містичних метафор, що створює атмосферу магії та загадковості. Твори Мілоша часто пропонують читачеві глибокі роздуми про життя, смерть, любов та людську природу.

У цій книзі есеїв втілено спробу поета впоратися зі складними питаннями буття, зокрема з власною смертністю й сенсом свого існування. Метафоричне зображення мандрівки над затокою може символізувати пошук глибшого розуміння світу й себе в ньому.

Також варто наголосити на майстерності Мілоша у використанні мови й образів, що робить його есеїстику рефлексійною та зворушливою. Читачі можуть відчувати емоційне звучання його творів, що спонукає до глибоких роздумів та саморефлексії. «Видива над затокою Сан-Франциско» – це твір-медитація, що відкриває широкі перспективи для тлумачення та власних вражень читача.

РОЗДІЛ III. Українська рецепція емігрантської есеїстики Чеслава Мілоша

3.1. Українська літературознавча рецепція есеїстики Мілоша

Українська рецепція емігрантської есеїстики Чеслава Мілоша цікава й різноманітна. Як видатний поет, Мілош також здобув широке визнання своїми есеїстичними творами, в яких досліджував широкий спектр тем – від літератури й культури до політики та суспільства.

В українському контексті есеїстика Мілоша зазвичай сприймається як джерело глибоких ідей та мудрості, до якого можна вдатися для розуміння

сучасних викликів та проблем. Твори Мілоша перекладені українською мовою й використовуються як матеріал для вивчення й аналізу в університетах та літературних колах.

Українські читачі цінують есеї Мілоша за їх глибокий філософський зміст, гостроту мислення та проникливість у суть питань, які вони порушують. Він бачить у сучасному світі й суспільстві багато проблем, про які пише з обуренням і розчаруванням, проте завжди зберігаючи надію на краще майбутнє.

Таким чином, есеїстика Чеслава Мілоша посідає важливе місце в українській літературній культурі як джерело мудрості та вдумливих роздумів про сучасний світ.

Українська рецепція емігрантської есеїстики Мілоша також вирізняється певною специфікою, яка випливає з історичних, культурних та політичних умов. Ця рецепція відображається в інтерпретації та перекладі його творів, а також в їхньому впливі на українське мислення.

Однією з основних тем, які привертають увагу українських читачів до есеїстики Мілоша, є його дослідження сутності людської ідентичності та пошуки шляхів збереження культурної спадщини в умовах еміграції. Він ставить глибокі філософські питання про місце людини в сучасному світі, про її відносини з минулим та майбутнім, про значення культурної традиції і місію поета в цьому контексті.

Важливим аспектом є політична компонента есеїстики Мілоша, яка актуалізується в контексті української історії та сучасної політичної ситуації. Його роздуми про природу тоталітарних режимів, про місію поета в умовах диктатури та про можливості культурного й духовного відродження є актуальними для українського суспільства. Есеїстика Чеслава Мілоша в українській рецепції усвідомлюється як важливе джерело ідей, яке допомагає розуміти сучасні виклики та проблеми, ставити глибокі філософські питання та шукати відповіді на них.

Актуальною темою в українській рецепції есеїстики Чеслава Мілоша є його погляд на мистецтво та літературу. Есеям Мілоша притаманне глибоке

розуміння мистецтва як засобу самовираження та рефлексії суспільства. Українські читачі особливо цікавилися творчістю Мілоша через його глибоке розуміння сучасної культури й літератури, його власний поетичний стиль.

У своїх есеях Мілош часто висловлював думки про важливість мистецтва у формуванні суспільства та самовираженні людини. Підкреслював, що мистецтво є не лише засобом естетичного задоволення, але й важливим інструментом для розуміння сутності людського існування та висвітлення складних проблем світу. Українські читачі цінували Мілоша за його глибоку обізнаність у сучасній літературі та культурі, а також за його вміння розкривати складні теми у доступній формі.

Окрім цього, українські критики та літературознавці наголошували на власному поетичному стилі Мілоша, в якому письменник поєднував глибокий інтелектуальний підхід до теми з емоційною виразністю та майстерністю мови. Це робить його творчість особливо цікавою для українських читачів, які цінували й цінують якісну літературу та глибокі думки про сучасний світ.

Українська рецепція емігрантської есеїстики Чеслава Мілоша відбиває інтерес до його поетичного доробку та важливих для нього тем, таких як культурна ідентичність, мова, історія, політика й сучасність. Українські читачі знаходили в його есеїстиці актуальність для сучасного світу та своєї власної культурної ситуації.

Зокрема українські літературознавці й критики високо цінують аналітичні здібності Мілоша та його здатність проникати в глибини людської душі й культурних явищ. Есеїстика письменника розглядається як важливий внесок у розвиток сучасної культурної думки та як інструмент розуміння сучасної політичної й соціокультурної реальності.

Українські читачі цінують Мілоша за його критичний погляд на історичні події та політичні процеси, за його здатність аналізувати й розкривати глибинні сенси та значення різних аспектів сучасного світу. Його творчість стала для українських читачів важливим джерелом інтелектуального стимулювання, яке допомагало розуміти складність сучасного світу та власну роль у ньому.

Важливо наголосити, що есеїстика Чеслава Мілоша мала значний вплив на українську інтелектуальну еліту та літературне середовище. Вона стала однією з ключових компонентів інтелектуальної культури, яка допомагала розширювати горизонти мислення та розуміння сучасного світу.

Українські читачі, особливо інтелектуальна еліта, виявляли й продовжують виявляти зацікавленість творчістю Мілоша через його глибоке осмислення історичних та культурних аспектів людського існування, критичний погляд на сучасні політичні та соціокультурні реалії. Спробуємо з'ясувати, чим викликана підвищена увага до творчості польського поета. Щодо цього чи не найточніше висловився Адам Міхнік у лекції «Чеслав Мілош та нова Європа», прочитаній у Львові 17 вересня 2011 року: «Мілош не знав України з особистого досвіду, тому про неї не писав. Але все, що він писав про Литву й литовські справи, все це можна перенести, своєрідним чином, на ситуацію українську. І вважати, що цей інструментарій чинний і в українському випадку» [40, с. 5]. Так само і його роздуми про Польщу й польські справи є надзвичайно актуальними для України, якій ще належить до кінця пройти свій хресний шлях повернення до Європи. Загалом суспільно-політичний сегмент творчого доробку Чеслава Мілоша збігається із сутністю й змістом гуманітарної політики, що ґрунтується на трактуванні людини як своєрідного центру суспільної гармонії та розвитку; формуванні її світогляду, що передбачає уявлення про людину як визначальну мету й вищу цінність суспільства; визнанні та утвердженні невіддільних прав людини, в тому числі права на гідне життя.

Завдяки перекладам творів Мілоша українською мовою та активному вивченню його ідей і концепцій українськими науковцями й критиками, есеїстика письменника стала доступною й водночас істотною частиною української інтелектуальної культури та літературного дискурсу.

Таким чином, вплив есеїстики Чеслава Мілоша на українське інтелектуальне середовище полягав у створенні нових можливостей для розуміння й аналізу сучасного світу, а також у відкритті шляхів до нових інтелектуальних діалогів і рефлексій.

Українська рецепція емігрантської есеїстики Чеслава Мілоша виражається в широкому колі аспектів. Передусім українські читачі виявляли інтерес до його творчості через актуальність тем, які він підносив у своїх есеях. Мілош спрямовував свій погляд на найболісніші проблеми сучасного світу, розглядаючи їх з позиції інтелектуала та поета. Його аналіз політичних, культурних та соціальних явищ зацікавлював українську аудиторію, особливо тих, хто прагнув розуміти складні процеси, що відбувалися у світі.

Другим важливим аспектом є спосіб, яким Мілош висловлював свої думки. Він був майстром слова, який вміло поєднував роздуми над високими ідеями з особистими спостереженнями й рефлексіями. Стиль його письма характеризувався глибиною, естетичністю та філософською насиченістю, що робило його твори цікавими для українських читачів.

Крім того, вплив Мілоша на українське інтелектуальне середовище можна простежити через його взаємодію з українськими письменниками, літературними критиками та інтелектуалами. Його ідеї та концепції стали об'єктом обговорень та досліджень, а його твори перекладалися українською мовою, що розширило його аудиторію та збільшило вплив на українське суспільство.

Отже, українська рецепція есеїстики Чеслава Мілоша є значною, спонукала читачів до глибоких роздумів над сучасним світом, його проблемами та перспективами.

Помітний внесок Мілоша в український літературний та інтелектуальний контекст полягав також в його підтримці українських письменників та інтелектуалів, особливо під час тотальної диктатури та репресій. Він виступав на захист прав людини та свободи слова, а його власний досвід життя в еміграції надавав йому авторитету серед тих, хто відчував на собі тиск тоталітарних режимів.

Важливим елементом української рецепції есеїстики Мілоша є його взаємодія з українською культурою, мовою та історією. Він проявляв зацікавленість українською літературою й мистецтвом, а його творчість

вирізнялася глибоким розумінням та емпатією до українського народу з його історією.

Українські читачі цінують Мілоша не лише за його талант та інтелектуальну проникливість, а й за його глибоку гуманістичну спрямованість та здатність співчувати людським стражданням. Він став символом духовного опору та моральної сили у складних часах, а його твори залишаються актуальними й наснажливими для читачів української аудиторії й до сьогодні.

3.2. Історія перекладів творів Мілоша українською мовою

Історія перекладів творів Чеслава Мілоша українською мовою налічує кілька істотних етапів, що відображають його вплив на українську культурну ситуацію та інтерес українських читачів до його творчості.

Початкові переклади (пізні 60-ті – 80-ті роки ХХ століття): перші переклади творів Мілоша українською мовою, здійснені українськими поетами та літературними діячами, з'явилися в середині ХХ століття. Одним із перших віршів, перекладених українською, був «Поклін до Анни» (1967), який переклав Микола Вінграновський. Пізніше з'явилися інші переклади, в тому числі поезія зі збірки «Вірші» (1974).

Еміграційні видання: українська еміграція також сприяла поширенню творчості Мілоша серед української аудиторії. Видання українською мовою здебільшого брали до уваги твори Мілоша, які вже вийшли за кордоном.

Більш активно Чеслава Мілоша почали перекладати українською з 1980 року, від часу присудження йому Нобелівської премії. Першим виданням був переклад «Поневоленого розуму» авторства Богдана Струмінського, опублікований в еміграційному часопису «Сучасність». На початку української незалежності Мілоша друкували завдяки старанням Миколи Рябчука у «Всесвіті» та «Сучасності». Книжкові видання з'явилися на початку ХХІ століття. У 2000 році за фінансування Міністерства культури і національної

спадщини Республіки Польща побачила світ двомовна книжка «Вибрані поезії» (пер. С. Шевченка). Згодом вийшли: «Придорожній песик» (пер. Я. Сенчишин), «Родинна Європа» (пер. Л. Стефановської та Ю. Іздрика), «Вибрані твори» (пер. Н. Білоцерківець, Д. Павличка, Н. Сидяченко), «Абетка» (пер. Н. Сняданко), «Небо народжених щойно: Поезії» (пер. С. Злючого), «Велике князівство літератури. Вибрані есеї» (пер. О. Коваленко, І. Ковальчук, А. Павлишина), «Підказаний Мілош» (пер. Ю. Андруховича, А. Бондаря, С. Жадана, О. Ірванця, М. Кіяновської, О. Коцарева, Б. Матіяш, Д. Матіяш, К. Москальця, Т. Прохаська, О. Сливинського, Ю. Стахівської), «Земля Ульро» (пер. Н. Сидяченко), «Долина Ісси» (пер. Н. Сидяченко).

Нові видання (початок ХХІ століття): у зв'язку зі зростанням інтересу до літератури Східної Європи, включаючи творчість Мілоша, українські видавництва почали активніше перекладати його твори. З'явилися нові переклади його поезії, есеїв та прозових творів.

Сучасні переклади та переосмислення: сучасні українські поети та літературні критики продовжують перекладати й аналізувати творчість Мілоша, вносячи свій власний погляд на його доробок та значення для української культури. За допомогою перекладів творів Мілоша українською мовою його вплив на українську літературу й культуру стає ширшим та відчутним для українських читачів.

Літературні фестивалі та події: українські літературні фестивалі та культурні події часто присвячуються творчості Чеслава Мілоша, що сприяє її популяризації серед ширшої аудиторії. Презентації нових перекладів, дискусії про його творчість та літературні семінари допомагають вивченню й розумінню його внеску у світову літературу.

Інтернет-ресурси та соціальні мережі: завдяки інтернетові та соціальним мережам творчість Мілоша стала доступнішою для українських читачів. Онлайн-переклади, вірші українською мовою та літературні аналізи створюють можливість для поширення й обговорення його творчості серед широкого кола відбирачів.

Університетські курси та дослідження: в межах українських університетських студій також досліджується творчість Мілоша в межах курсів зі світової літератури, польської літератури, літературознавства та сучасної поезії. Академічні дослідження й студентські проєкти допомагають глибше зрозуміти та оцінити вплив Чеслава Мілоша на сучасну українську літературу та культуру в цілому.

Перекладацькі ініціативи: ініціативи з перекладу творів Мілоша українською мовою продовжуються, особливо серед молодих перекладачів. Їх робота допомагає розширювати доступність та розмаїття перекладів, а також сприяє інноваційному підходові до інтерпретації та розуміння творчості відомого поета.

Загалом, історія перекладів творів Чеслава Мілоша українською мовою свідчить про його великий вплив на українську культуру й літературу, а також про постійний інтерес української аудиторії до його творчості та ідей.

Історія перекладів творів Чеслава Мілоша українською мовою свідчить про його великий вплив на українську культуру й літературу, а також про постійний інтерес української аудиторії до його творчості та ідей. Переклади здійснювалися як в радянські часи, так і після незалежності України. Різноманітні видання творів Мілоша, включаючи збірки поезій та есеїстику, дозволили українським читачам краще познайомитися з творчістю цього визначного поета. Літературні фестивалі та події, університетські курси, академічні дослідження та перекладацькі ініціативи також сприяли популяризації й вивченню творчості Мілоша в Україні. Важливою компонентою цього процесу є інтернет-ресурси та соціальні мережі, які допомагають поширювати й обговорювати його творчість серед широкого кола читачів.

Історія перекладів творів Чеслава Мілоша українською мовою є важливим етапом у взаємодії української та світової літературних традицій. Переклади здійснювалися як у радянські часи, так і після незалежності України. Різноманітні видання творів Мілоша, включаючи збірки поезій та есеїстику, дозволили українським читачам краще познайомитися з творчістю цього

визначного поета. Літературні фестивалі, університетські курси, академічні дослідження та перекладацькі ініціативи також сприяли популяризації та вивченню творчості Мілоша в Україні. Важливою компонентою цього процесу є інтернет-ресурси та соціальні мережі, які допомагають поширювати й обговорювати його творчість серед широкого кола читачів.

Переклади творів Чеслава Мілоша українською мовою мають свої особливості, які визначаються як характером самого тексту письменника, так і особливостями української мови й літературної традиції. Наведемо окремі з них:

- точність та вірність оригіналові: перекладачі стараються якнайточніше передати мовні особливості, стиль та метафори оригіналу, зберігаючи його автентичність;
- поетична мова й образність: твори Мілоша відомі своєю поетичністю та високим рівнем образності – українські перекладачі намагаються передати ці художні ознаки, знаходячи відповідні мовні засоби;
- культурний контекст: оскільки Мілош був представником польської культури та літературної традиції, перекладачам важливо враховувати цей контекст й адаптувати текст до української культурної специфіки;
- метрика та ритм: деякі вірші Мілоша мають складну метрику та ритміку, перекладачі шукають відповідні мовні рішення, які б найкращим чином відображали ці характеристики оригіналу;
- мовна експресія: оригінальні тексти Мілоша вирізняються багатством мовної експресії, перекладачам важливо враховувати цю експресію й шукати відповідні виразні засоби української мови.

Українські переклади творів Чеслава Мілоша сприяють розширенню його аудиторії та зближенню української й світової літературної спадщини. Перекладачі намагаються зберегти точність і вірність оригіналові, враховуючи поетичну мову, образність та культурний контекст творів Мілоша. Важливими аспектами є також збереження метрики й ритму віршів, а також відтворення мовної експресії. Переклади Мілоша українською мовою відіграють важливу

роль у літературному діалозі між країнами та культурами, сприяючи взаємному розумінню та обміну ідеями.

Переклади творів Мілоша українською мовою є складним завданням через специфічність його поетичної мови, яка поєднує в собі глибокий філософський зміст, образність і поетичну експресію. Перекладачі стараються передати не лише смисловий зміст творів, а й їхню поетичну магію та атмосферу. Кожен переклад має свої особливості, українські перекладачі роблять акцент на збереженні автентичності творів Мілоша, його унікального поетичного стилю та індивідуальної манери виразності. Важливим завданням є також адаптація текстів до української мови та культурного контексту, щоб зрозуміло передати читачам всю глибину й значущість творів Чеслава Мілоша.

3.3. Дискурс сприймання доробку Мілоша в Україні

Дослідження, що аналізують творчість Чеслава Мілоша, мають значний вплив на сприйняття його творів в Україні. Вони розширюють розуміння поета як визначної постаті у світовій літературі та філософії, а також сприяють його глибшому осмисленню у контексті української культурної спадщини.

Дослідники й критики в Україні активно вивчають та аналізують творчість Мілоша з різних перспектив, враховуючи його поетичність, філософські ідеї, політичні погляди та історичний контекст. Ці дослідження допомагають українськомовним читачам краще збагнути художній світ поета, збагатити своє розуміння його поезії й прози. З'явилася значна кількість публікацій, присвячених різним аспектам життя й творчості Мілоша. Серед них – дослідження Т. Басняк, О. Гнатюк, О. Забужко, М. Залеського, Н. Жищенко, Т. Казакової, О. Клименка, Н. Лисенко, Б. Матіяш, О. Нахлік, Б. Осадчука, Я. Поліщука, В. Портникова, Ю. Прохаська, Р. Радишевського, М. Рябчука, Р. Свято, Н. Сидяченко, М. Чалої, С. Яковенка, Л. Яцкевича.

Дослідження Мілоша в Україні сприяють інтелектуальному обмінові між вченими, літераторами й читачами, формують глибше розуміння та перцепцію його творчості в українському культурному контексті. Впливають також на розвиток сучасної літературної критики та наукових досліджень в Україні, стимулюючи нові підходи до тлумачення й аналізу творчості письменника.

Дослідницька активність щодо творчості Мілоша українською мовою також сприяє розширенню культурного обміну між Україною та іншими країнами, де цей поет і філософ є визнаним авторитетом. Переклади й адаптації його творів українською мовою роблять його спадщину доступнішою для українських читачів, що сприяє обмінові літературними цінностями та поглиблює культурний діалог між народами.

Крім того, дослідження Мілоша в Україні можуть мати важливе значення для формування ідей та цінностей в українському суспільстві, сприяючи розвиткові гуманітарного мислення та духовному збагаченню громадян. Вони можуть впливати на українську літературну та філософську думку, вносячи нові ідеї та підходи до розуміння сучасних культурних та соціальних викликів.

Дослідження й переклади творів Мілоша українською мовою мають значний вплив на розвиток української культури, сприяють її збагаченню та відкриттю нових горизонтів для читачів та дослідників. Наукові розвідки поглиблюють розуміння його творчості як такої, що має загальнолюдське значення та актуальність. Аналіз його поезії, есеїстики та філософських творів дозволяє українським читачам не лише ознайомитися з творчістю цього визначного письменника, а й збагатити свій світогляд, зрозуміти важливі аспекти сучасної літератури та філософії.

Крім того, дослідження Мілоша можуть мати певний вплив на культурні й літературні процеси в Україні, спонукаючи до вивчення й апробації нових літературних та філософських концепцій, а також стимулюючи виникнення нових творчих проєктів українських письменників, поетів та дослідників.

В цілому, дослідження та переклади творів Мілоша українською мовою сприяють зближенню культурних просторів, розширенню літературного канону

та поглибленню міжкультурного діалогу, що є важливими факторами у розвитку культурного життя сучасної України.

Дослідження творчості Мілоша в Україні сприяють поглибленню розуміння його літературної спадщини та філософських ідей серед українських читачів та дослідників. Аналіз його творів дозволяє розкрити унікальність та актуальність його поетичного слова в сучасному українському контексті.

Українські переклади творів Мілоша відображають специфіку його мови та стилю, а також передають глибину його поетичної думки. Це дозволяє українським читачам зануритися у світ його творчості та сприймати її у власній культурній та мовній сфері.

Вплив досліджень Мілоша на сприйняття його творчості в Україні полягає в розширенні кругозору читачів, розвитку літературної критики та поглибленні літературно-філософської думки. Це сприяє формуванню нових ідей та концепцій української літератури й культури в цілому.

Отже, дослідження та переклади творів Мілоша українською мовою сприяють зближенню культурних просторів, розширенню літературного канону та поглибленню міжкультурного діалогу, що є важливими факторами у розвитку культурного життя сучасної України. Наукова рецепція літературного доробку письменника поглиблює розуміння його літературної спадщини та філософських ідей серед українських читачів та дослідників. Аналіз його творів дозволяє розкрити унікальність та актуальність його поетичного слова в сучасному контексті.

Українські переклади творів Мілоша відображають специфіку його мови та стилю, а також передають глибину його поетичної думки. Це дозволяє українським читачам зануритися у світ його творчості та сприймати її у власній культурній та мовній сфері.

Значення досліджень творчості Мілоша в Україні також полягає у зміцненні культурних зв'язків між Україною та Польщею. Вивчення його творів сприяє кращому розумінню польської літератури та історичного

контексту, в якому розвивалась творчість Мілоша. Це, своєю чергою, сприяє поглибленню взаємного культурного діалогу між двома народами.

Особливості перекладів творів Мілоша українською мовою полягають у прагненні зберегти оригінальний ритм і тональність його поезії та прози. Перекладачі часто стикаються з викликами, пов'язаними з передачею нюансів його стилю, метафоричності та філософської глибини. Проте, завдяки високому професіоналізму українських перекладачів, вдається зберігати автентичність творів Мілоша, роблячи їх доступними й зрозумілими для українського читача.

Вплив досліджень і перекладів творів Мілоша в Україні також відображається у розвитку академічного інтересу до його творчості як багатогранного предмета досліджень. В університетах і наукових установах зростає кількість досліджень, присвячених аналізу його творів, що сприяє формуванню нового покоління літературознавців та культурологів, які глибоко розуміють і цінують спадщину цього видатного письменника.

Поглиблений інтерес до творчості Мілоша в Україні також сприяє збагаченню української літературної критики новими методологічними підходами. Вивчення польського нобелівського лауреата стимулює застосування інтердисциплінарних методів аналізу, включаючи історико-культурний контекст, філософські та релігійні аспекти, а також впливи інших літературних традицій. Це сприяє більш комплексному й глибокому розумінню не лише творчості Мілоша, а й ширшого літературного процесу.

Рецепція Мілоша в Україні впливає також на формування літературного канону й визначення місця польської літератури в контексті світової літературної спадщини. Через переклади й дослідження, українські читачі отримують можливість ознайомитися з багатогранністю польської культури та її взаємодією з європейською та світовою літературною традицією.

Популяризація творів Мілоша сприяє активізації літературного життя в Україні, зокрема через організацію літературних фестивалів, конференцій, круглих столів та інших заходів, присвячених його творчості. Це створює

платформу для обговорення актуальних питань літератури й культури, стимулює культурний обмін та творчі ініціативи.

Особливості перекладу творів Мілоша українською мовою полягають також у відтворенні їх специфічного лексичного й стилістичного багатства. Українські перекладачі, зокрема Андрій Павлишин, перекладач прози та есеїв Мілоша, намагаються зберегти авторську іронію, інтертекстуальність, багатошаровість значень та філософську глибину. Це вимагає не лише високої майстерності, але й глибокого розуміння контекстів, в яких створювалися твори Мілоша та з якими вони тісно пов'язані.

Важливим аспектом є також адаптація культурних й історичних реалій, які часто згадуються у творах Мілоша. Перекладачі працюють над тим, щоб український читач міг зрозуміти ці реалії, використовуючи примітки, коментарі та інші засоби, що полегшують сприйняття тексту.

Загалом, переклади й дослідження творів Мілоша в Україні відіграють важливу роль у розвитку літературознавства, сприяють культурному обмінові й збагачують українську літературну традицію новими ідеями та підходами. Вони відкривають для українських читачів глибокий і багатий світ польської літератури, допомагають краще розуміти складні процеси, що відбуваються у світовій культурі, сприяють формуванню суспільства, більш відкритого на багатокультурність літературної традиції та сьогодення.

ВИСНОВКИ

Чеслав Мілош був свідком цілої епохи минулого століття з його випробуваннями війнами й тоталітарними режимами. Видатний поет і письменник довго перебував осторонь подій, що відбувалися у Польщі, позаяк більшу частину свого життя провів у еміграції, і це дозволяло йому бачити більше. Спершу Мілош наблизився до комунізму, відтак рішуче відійшов від нього й написав один з найточніших в історії світової думки аналіз

тоталітарного суспільства – книгу есеїв «Поневолений розум». Спершу зачарувався Європою, відтак опинився біля її знекровленого тіла після Другої світової війни – у книзі «Родинна Європа» створив один з найпереконливіших образів Європи з перспективи східноєвропейця й вигнанця, вічного шукача її цінностей та свого власного у ній місця.

Перша еміграція Чеслава Мілоша охоплює період його перебування в Німеччині та Франції після закінчення Другої світової війни. У 1951 році він залишив Польщу, де його поетичний голос і переконання ставали все більш несумісними з радянським політичним режимом у країні. Спершу Мілош опинився в Німеччині, де працював аташе з культури у польському посольстві, однак доволі швидко зрозумів, що його справжнім притулком стане Франція.

У Парижі зустрівся з іншими польськими інтелектуалами, які також опинилися в еміграції. Тут він активно брав участь у культурному житті, продовжував писати й публікувати свої твори, працював над своїм знаменитим твором «Родинна Європа», який став своєрідним маніфестом його емігрантських поглядів. Перебуваючи в Парижі, Мілош зумів створити власний стиль, який поєднував глибоке розуміння європейської культурної спадщини з критичним поглядом на сучасність.

Сполучені Штати Америки відіграли значну роль у житті й творчості Мілоша-емігранта. Переїхав до США у 1960-х роках, коли залишив свою батьківщину через політичну ситуацію. У США обіймав посаду професора в Університеті Берклі, згодом в Єльському університеті. Досвід в американському академічному середовищі дозволив йому спостерігати різноманітні культурні й інтелектуальні впливи, а також взаємодіяти з іншими відомими письменниками й інтелектуалами.

Повернення до Європи було для Мілоша важливим етапом у його житті, позаяк він знову став частиною свого культурного середовища, спілкуватися зі своїми колегами й прихильниками рідною мовою. Продовжував писати й публікувати свої твори, співпрацював з багатьма видавництвами й літературними часописами.

Повернення до Європи дозволило Мілошеві знову долучитися до інтелектуального життя континенту й узяти участь у літературних заходах, дискусіях та культурних подіях. Він продовжував бути важливим голосом у літературному світі та на арені боротьби за свободу слова й ідей.

По багатьох роках, проведених у Сполучених Штатах, Мілош повернувся до Європи на постійно у 2000 році, оселившись у Кракові. Це повернення стало для нього символічним, завершивши третій етап його емігрантського життя.

Окреслюючи пам'ять як священний елемент у творчості польських письменників, зокрема Чеслава Мілоша, Сергій Яковенко стверджує, що пам'ять зберігає райську пору життя до моменту вигнання з Раю. Пам'ять про дитинство, його простір і ландшафт, залишається ключовим фактором у житті й творчості письменника, допомагаючи йому протистояти нищівному історичному часові. Роль особистої й колективної пам'яті у збереженні культурної ідентичності у творах Мілоша досліджувала Наталкою Лисенко.

У 2003 році – за рік до смерті – Мілош розповідав, що завжди залишався вірним своїй мові й не піддався впливові емігрантських середовищ, яких він доволі багато пізнав у своєму житті. Й у цьому була його перемога. Навіть коли був в Америці, де його творчість могла існувати тільки через переклади.

Сергій Яковенко згадує багато текстів Мілоша, які не були перекладені українською мовою. Українські переклади літературного доробку Мілоша справді є значно меншими за обсягом, ніж літературно-критичні дослідження його творчості. Оксана Забужко розглядає роль літературного доробку Мілоша для світової інтелектуальної думки й водночас наголошує, що голос письменника важливий не лише тому, що він першим назвав «поневолений розум» головною хворобою свого часу, а й тому, що зумів зберегти власну особистість в епоху пасток, встановлених комуністичною ідеологією та світовою славою. Забужко підкреслює також простоту Мілоша як особистості, його відкритість на дискусії, його внутрішню критичність, яка дозволила йому бути відкритим на діалог з іншими поколіннями письменників навіть на болісні для нього й для Польщі теми. Аналогічно до Забужко, Микола Рябчук і Тарас

Возняк увиразнюють у життєвій позиції Мілоша велич духу, прозорість розуму, незалежність, стійкість і справедливість.

Попри широку дослідженість, поетичний світ Мілоша досі залишається незбагненим. Скажімо, у його вірші «Сенс» йдеться не лише про природу та її таємниці, хоча вони присутні в образах птаха, гори та заходу сонця – поет цікавиться не самою натурою чи певними природними явищами, а сенсом слова, його значенням й онтологічним статусом. Образ «дрозда на гілці» – це поетичний символ, створений уявою поета, який буде позбавлений реальності за її межами. Мілош відчуває, що поетичне слово має мати вищі гарантії своєї реальності, але це не означає, що образ «дрозда на гілці» повинен існувати як платонівська ідея або форма. Тому порівняння образу лісу з образом секвої з іншого твору Мілоша не буде слушним, позаяк ці образи відображають різні аспекти його світовідчуття й живуть лише в його творчій уяві. Це також означає, що трактування поезії «Сенс» як вірша про есенцію буття не буде надто слушним, позаяк у цій поезії присутні радше проблеми поетичного вираження, ніж прямі відсилання до тієї чи іншої філософії сенсу буття.

Поет експериментує з мовою та образами, створюючи атмосферу й асоціації, які надихають читача зануритися у світ його поезії. Скажімо, у книзі есеїв «Видива над затокою Сан-Франциско» він описує затоку, але водночас підіймається вище, відходячи від прямих зображень, виражає глибокі філософські думки й почуття. Ця книга може бути розглянута як втілення поетичної філософії Мілоша, його прагнення до розуміння природи творчості та сутності людського існування. Це своєрідна поетична оповідь, що запрошує читача до мандрівки у внутрішній світ поета, де звучать глибокі роздуми про час, простір, поетичне мистецтво й сенс життя.

Українська рецепція емігрантської есеїстики Чеслава Мілоша є вельми цікавою й розмаїтою. Мілош був передусім геніальним поетом, однак широке визнання здобув також своїми есеїстичними творами, в яких досліджував широкий спектр тем – від літератури й культури до політики й суспільства.

В українському контексті есеїстика Мілоша зазвичай сприймається як джерело глибоких ідей та мудрості, до якого варто вдаватися задля розуміння сучасних викликів та проблем. Ключові твори Мілоша перекладені українською мовою, вони слугують цінним матеріалом для вивчення й аналізу в межах університетських студій та в літературних колах.

Прикметно, що українська трансляторська рецепція творчості Чеслава Мілоша вельми розлога – видатний польський поет і письменник має в Україні ціле гроно своїх перекладачів, серед яких виокремлюємо Дмитра Павличка, Богдана Струмінського, Сергія Жадана, Тараса Прохаська, Юрія Іздрика, Наталку Сняданко, Остапа Сливинського, Андрія Бондаря, Наталку Білоцерківець, Наталію Сидяченко, Оксану Забужко, Станіслава Шевченка, Ярину Сенчишин, Андрія Павлишина, Ігоря Пізнюка.

В інтенсивності й динаміці українських перекладів літературного доробку Чеслава Мілоша можна виокремити три основні етапи: після отримання ним у 1981 році Нобелівської премії в галузі літератури, у перші роки ХХІ століття та у 2011 році, оголошеному Міністерством культури та національної спадщини Польщі Роком Мілоша – з нагоди 100-ліття поета. Саме тоді в Україні, за сприяння Польського Інституту у Києві, з'явилося багато цінних перекладів поезії та есеїстики автора «Поневоленого розуму». Саме тоді доволі багато його поетичних текстів переклав Сергій Жадан, який нині є голосом всієї України. Для Жадана творчість Мілоша є особливо цінною: у 2014 році в інтерв'ю для часопису «Нова Польща» український поет назвав Чеслава Мілоша серед п'яťох найважливіших для нього польських поетів і сказав, що вчиться у Мілоша дихання історії, яке передається у диханні його віршів, що у текстах Мілоша наче звучать наші нинішні українські катастрофи й випробування.

У контексті українських перекладів Мілошевого доробку варто пам'ятати про маловідомий факт, пов'язаний з першим українським перекладом його твору. Це був переклад одного вірша «Поклін до Анни», здійснений у далекому 1967 році геніальним українським поетом Миколою Вінграновським.

Історія перекладів творів Чеслава Мілоша українською мовою є важливим етапом у взаємодії української та світової літературних традицій. Різноманітні видання творів Мілоша, включно зі збірками його поезій та есеїстики, дозволили українським читачам краще познайомитися з творчістю цього визначного поета. Літературні фестивалі, університетські курси, академічні дослідження та перекладацькі ініціативи також сприяли популяризації й вивченню творчості Мілоша в Україні. Важливою компонентою цього процесу є інтернет-ресурси та соціальні мережі, які допомагають поширювати й обговорювати його творчість серед широкого кола читачів.

Українська дослідницька активність щодо феномену творчості Чеслава Мілоша сприяє розширенню культурного діалогу між Україною, Польщею та іншими країнами, де цей поет, письменник і філософ є визнаним авторитетом. Переклади й адаптації його творів українською мовою роблять його спадщину доступнішою для українських читачів, що сприяє обмінові літературними цінностями та поглиблює культурний діалог між народами.

Особливості української трансляторської рецепції літературного доробку Мілоша полягають у майстерності перекладачів у царині відтворення оригінального ритму й тональності його поезії та прози. Українські перекладачі нерідко стикаються з викликами, пов'язаними зі складністю відтворення нюансів його стилю, метафоричності й філософської глибини його текстів. Завдяки високому професіоналізмові майстрів перекладу в українському літературному, літературознавчому та культурно-мистецькому просторі багатогранно присутній поетичний та літературно-філософський феномен Мілоша, включно з його емігрантською есеїстикою, актуальність якої незаперечна для українського сьогодення.

Емігрантська есеїстика Чеслава Мілоша, що їй присвячено наше магістерське дослідження, відлунює сьогодні українцям сумнівами й болями, що їм такі близькі й зрозумілі. Водночас есеїстика письменника як глибоко філософська проза прочитується нині українцями як голос правди й незламної віри у справедливість і свободу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Fiut A. Rozmowy z Czesławem Miłoszem. – Kraków, 1981.
2. Fiut A. Widmo nieokreśloności (O Witoldzie Gombrowiczu i Czesławie Miłoszu). – Kraków, 1999.
3. Franaszek Andrzej. Miłosz. Biografia. – Kraków: Znak, 2011.
4. Jarzębski J. Być wieszczem // Poznawanie Miłosza 2. – Kraków, 2001.
5. Jarzębski J. W Polsce, czyli wszędzie. Szkice o polskiej prozie współczesnej. – Warszawa, 1992.
6. Kosińska Agnieszka. Miłosz w Krakowie. – Kraków: Znak, 2015.
7. Miłosz Cz. Dolina Issy. – Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2000.
8. Miłosz Cz. Rozinna Europa. – Warszawa: Czytelnik, 1990.
9. Miłosz Cz. Widzenia nad Zatoką San Francisco. – Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2009.
10. Miłosz Cz. Zaczynając od moich ulic. – Wrocław, 1990.
11. Zaleski M. Lekcja Literatury z Markiem Zaleskim. Chłopiec imieniem Tomasz. – Kraków, 1999.
12. Андрухович Ю. Спроба анотації. Ч. Мілош та Н. Сняданко. – Харків: Треант, 2009. – С. 3 – 5.
13. Бараньчак С. Передмова до «Поневоленого розуму» Ч. Мілоша. – «Всесвіт». – 1991. – № 7. – С. 167 – 170.
14. Біконт А. Втеча поета. Інтерв'ю з Ч. Мілошем. – «Критика». – 2004. – № 11(85). – С. 28 – 30.
15. Боровський О. Наївні поеми на тому світі. Помер видатний польський поет Чеслав Мілош. – «Україна молода». – 2004. – № 152.
16. Валицький А. Інтелігенція і комуністичний тоталітаризм в Польщі. – «Всесвіт». – 1991. – № 8, 9. – С. 165 – 168; С. 175 – 180.
17. 12 польських есеїв / упор. О. Гнатюк. – Київ: Критика, 2001.
18. Забужко О. Уроки Мілоша. – «Всесвіт». – 1993. – № 1. – С. 133 – 135.
19. Забужко О. Хроніки від Фортенбраса. Вибрана есеїстика. – Київ: Факт, 2009.
20. Карабович Т. Чеслав Мілош (1911–2004). Слово про поета. – «Наше слово». – 2004. – № 36. – 5 вересня 2004 року.
21. Коротич В. Завжди існує можливість опору. – «Всесвіт». – 1991. – № 7. – С. 173 – 175.
22. Лисенко Н. «Пам'ять – це наша сила...» (Про творчість Чеслава Мілоша). – «Слово і Час». – 2001. – № 6. – С. 7 – 10.
23. Матіяш Б. Чеслав Мілош: під знаком відстані. – «ЛітАкцент». – Режим доступу: <http://litakcent.online/2009/06/27/cheslav-milosh-pid-znakom-vidstani/> (дата звернення: 12.04.2024).
24. Мельник І. Помер поет Чеслав Мілош. – «Поступ». – 2004. – 17 серпня.
25. Мілош Ч. Абетка. – Харків: Треант, 2010.

26. Мілош Чеслав. Велике князівство літератури. Вибрані есеї / передмова О. Гнатюк, упорядники О. Коваленко та І. Ковальчук, пер. із польської О. Коваленко, І. Ковальчук, А. Павлишина. – Київ: Дух і Літера, 2011.
27. Мілош Ч. Війна. – «Четвер». – 1999. – № 21.
28. Мілош Ч. Вірші / пер. з пол. Н. Білоцерківець. – «Сучасність». – 1993. – № 1. – С. 13 – 21.
29. Мілош Ч. Долина Ісси. – Київ: Юніверс, 2018.
30. Мілош Ч. Мій досвід марксизму / пер. з пол. О. Ременяка. – «Всесвіт». – 1993. – № 1. – С. 136 – 142.
31. Мілош Ч. Передмова до видання «Родинної Європи» 2001 року / пер. з пол. Л. Стефановська, Ю. Іздрік // Мілош Ч. Родинна Європа. – Львів: Літопис, 2007. – С. 6 – 11.
32. Мілош Ч. Поневолений розум. Антологія. – Київ: Темпора, 2012.
33. Мілош Ч. Поневолений розум / пер. з пол. Б. Струмінський. – «Сучасність». – 1985.
34. Мілош Ч. Придорожній песик / пер. з пол. Я. Сенчишин. – Львів: Літопис, 2001.
35. Мілош Ч. Про агонію Заходу. – «Критика». – 2001. – № 6(44).
36. Мілош Ч. Родинна Європа. – Львів: Літопис, 2007.
37. Мілош Ч. Сон розуму / пер. з пол. А. Могиленка. – «Всесвіт». – 1996. – № 1. – С. 149 – 153.
38. Мілош Ч. У пошуках справжності: Промова у Шведській королівській академії. – «Зарубіжна література». – 2000. – № 38. – С. 5 – 8.
39. Мілош Ч. Уривки з «Родинної Європи» / пер. з пол. Л. Стефановська, Ю. Іздрік. – «Потяг 76». – 2004. – № 3.
40. Міхнік А. Чеслав Мілош та нова Європа. – «Громадянська освіта: Харківська правозахисна група». – 2011. – № 33. – 10 листоп. – Режим доступу: <https://archive.khpg.org/osvita/index.php?id=1320920099> (дата звернення: 26.03.2024).
41. Осадчук Б. Спомин про трьох славних поляків. – «Критика». – 2004. – № 11(85). – С. 30 – 34.
42. Підказаний Мілош / упорядкування: Андрій Бондар; редакція: Андрій Бондар, Богдана Матіяш. – Київ: Темпора, 2012.
43. Портников В. Серпень. Мілош. – «Дзеркало тижня». – 2004. – № 24. – С. 5.
44. Радишевський Р. Еміграційна творчість Ч. Мілоша // Полоністичні та порівняльні студії. – Київ, 2009. – С. 392 – 409.
45. Рябчук М. Замітки до видання «Поневоленого розуму» Ч. Мілоша. – «Всесвіт». – 1991. – № 2. – С. 10 – 11.
46. Рябчук М. Присутність Мілоша. – «Березіль». – 2004. – № 11. – С. 9 – 12.
47. Свято Р. «Родинна Європа» по-українськи. – «ЛітАкцент». – Режим доступу: <https://litakcent.online/2008/12/11/roksoljana-svjato-rodynna-jevropa-ro-ukrajinsky/> (дата звернення: 17.06.2024).

- 48.Сидяченко Н. Поет переможеного розпачу. – «Всесвіт». – 2003. – № 5/6. – С. 3 – 5.
- 49.Стефановська Л. Метафізика провінції // Мілош Ч. Родинна Європа / пер. з пол. Л. Стефановська, Ю. Іздрик. – Львів: Літопис, 2007. – С. 354 – 370.
- 50.Яковенко С. Духовна Європа Ч. Мілоша, В. Гомбровича, Я. Івашкевича. – «Магістеріум. Літературознавчі студії». – 2007. – Вип. 29. – С. 91 – 96.
- 51.Яковенко С. Концептуальність пам'яті у прозі Чеслава Мілоша і Владіміра Набокова // Європейський вимір української полоністики. – «Київські полоністичні студії». – Том ІХ. – Київ, 2007. – С. 264 – 273.
- 52.Яковенко С. Поетика та антропологія. Нариси про українську та польську прозу ХХ ст. – Київ, 2007.
- 53.Яковенко С. Ч. Мілош і В. Гомбрович: між Сходом і Заходом, між домом і бездомністю. – «Українська полоністика». – 2007. – Випуск 3 – 4. – С. 285 – 295.